DE ROOMSCHE BIECHT

IN HARE WORDING.

Eene proeve van kerkgeschiedenis

DOOR

G. J. P. J. BOLLAND,

hoogleeraar der wijsbegeerte te Leiden.

„De geheele Kerk heeft altoos begrepen, dat ook door den Heer eene volledige belijdenis onzer zonden is ingesteld."
De kerkvergadering van Trente.

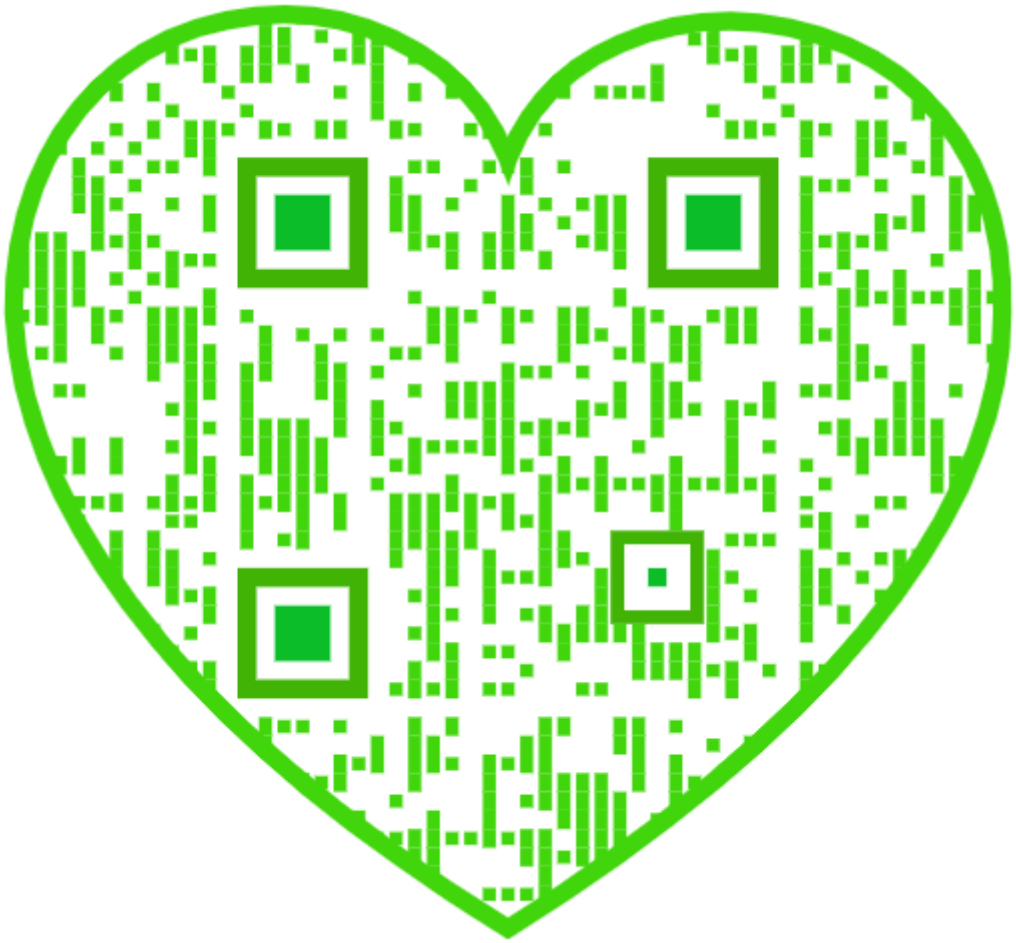

DE ROOMSCHE BIECHT IN HARE WORDING.

DE ROOMSCHE BIECHT

IN HARE WORDING.

Eene proeve van kerkgeschiedenis

DOOR

G. J. P. J. BOLLAND,

hoogleeraar der wijsbegeerte te Leiden.

„De geheele Kerk heeft altoos begrepen, dat ook door den Heer eene volledige belijdenis onzer zonden is ingesteld."
De kerkvergadering van Trente.

LEIDEN
A. H. ADRIANI
1904.

„Door het geloof in het lijden van Christus werden de oude vaders gerechtvaardigd."
Thom. Aq. S. Th. 3:62, 6.

'Biecht', in middeleeuwschen vorm 'bigihti' of '*bijihti', dat in verband met een werkwoord 'gehan' 'jehan' 'jehen' 'ghiën', hetwelk zooveel als zeggen of berichten heeft beteekend, den zin van 'bekentenis' heeft, is voor den Nederlandschen Roomsche de naam eener voor den priester in stilte af te leggen belijdenis van overtredingen der goddelijke en kerkelijke geboden, die hij op gezag der in de jaren 1545—1563 te Trento gehoudene kerkvergadering tot boete voor en vergiffenis van zonden aan de geloovigen bevolen acht door onzen Heiland en Zaligmaker Jezus Christus zelven, die aan zijne leerlingen en hunne opvolgers de bevoegdheid zoude hebben verleend, om aan berouw toonende zondaren de zonden kwijt te schelden. „De Heer," zoo spreken de Trentsche vaders in hunne veertiende zitting, „de Heer heeft het sacrament der boete meer bepaaldelijk ingesteld, toen hij, van de dooden opgewekt, op zijne leerlingen blies, zeggende: Ontvangt den heiligen Geest; wier zonden gij ver-

geven hebt, dien worden zij vergeven en wien gij ze houdt, ze zijn gehouden. Dat door dit zoo merkwaardige feit en deze zoo duidelijke woorden de bevoegdheid om zonden te vergeven en te houden tot verzoening der na den doop gevallene geloovigen aan de apostelen en hunne wettige opvolgers verleend is, hebben de gezamenlijke vaders eenstemmig altoos begrepen en de Novatianen [1]), die vroeger deze bevoegdheid halsstarrig hebben ontkend, heeft de Katholieke kerk zeer terecht als ketters ten toon gesteld en veroordeeld. — Wanneer iemand zegt, dat de woorden van onzen Heer en Zaligmaker ontvangt den heiligen Geest, wier zonden gij vergeven hebt, hun worden zij vergeven en wien gij ze gehouden hebt ze zijn gehouden, niet te verstaan zijn van de bevoegdheid om zonden te vergeven en te houden in het sacrament der boete, zooals de Katholieke kerk van den beginne altoos begrepen heeft, maar ze tegen de instelling van dit sacrament verdraait tot eene volmacht om het Evangelie te verkondigen, — dan zij hij vervloekt."

Wat is van deze zaak te zeggen in geschiedkundige waarheid? Allereerst dit, dat sinds onheuglijke tijden het godsdienstige gemoed zich bij gelegenheid in be-

---

[1]) Καθαροὺς ἑαυτοὺς ἀπεφήναντο. Eus. H. E. 6:43, 1. „Novatianus Romanæ urbis (fuit) presbyter." Hiëronymus. Zijn schriftwoord was Hebr. 6:4—6: Philastrius 89. Zie verder Cypr. epp. 30 & 36 (ed. Gersdorf), Eus. H. E. 7:8 enz.

lijdenissen van zonden heeft geuit. Uit het Babylonische verleden zijn ons tegenwoordig onder andere wetenswaardigheden ook 'klaagliederen tot geruststelling des harten' bekend, waarin tot belijdenis van zonden vierduizend jaar geleden tegenover de godheid een toon is aangeslagen, die ons nieuweren hier en daar bereids doet denken aan de Joodsche boetpsalmen. „O heer," zoo vertaalt men voor ons een deel dier ontboezemingen uit lang vervlogene dagen, „O heer, mijne zonden zijn velen; groot zijn mijne misdaden! Mijn god, mijne zonden zijn velen; groot zijn mijne misdaden!... Vol smart lig ik ter aarde; ik zie niet op! Tot mijn barmhartigen god wend ik mij; ik slaak luide zuchten!... O heer, uwen knecht, werp hem niet neder! In de wateren des vloeds (is hij) geworpen: grijp hem bij de hand! De zonde, die ik begaan heb, verander ze in genade! De misdaad, die ik bedreven heb, ontvoere de wind! Verscheur mijne slechtheden als een gewaad! Mijn god, mijne zonden zijn zeven maal zeven; vergéét mijne zonden... Vergeef mijne zonden en ik zal mij voor u buigen in deemoed!" En de priester, den boeteling bij de hand houdende, heeft voor het altaar in het oude Babel als middelaar daarbij somwijlen woorden gesproken gelijk deze: „Gezondigd heeft hij; vol smarten weent hij thans vóór u; zijn gemoed is verdonkerd; bevend staat hij voor uw aanschijn. Hij is aangedaan; eenen stroom van tranen laat hij gelijk eene regenwolk

naar buiten vloeien. Overwéldigd is hij .... Zijne onderworpenheid spreekt hij uit onder verzuchtingen!" Zoo is de Mozaïsche wet niet zonder ouderen achtergrond, wanneer zij voorschrijft: „Wanneer iemand, man of vrouw, de eene of andere menschelijke zonde bedrijft, waardoor men zich aan Jahwè vergrijpt en de persoon alzoo schuldig wordt, dan zal hij de zonden, die hij begaan heeft, belijden (Septuagint: ἐξαγορεύειν) en datgene, wat hij zich wederrechtelijk heeft toegeëigend, met het vijfde der waarde erbij teruggeven, en wel aan den mensch, wien hij te kort heeft gedaan." (Num. 5 : 5—7.) „Wanneer iemand zondigt, doordat hij eene oproeping bij eede aanhoort, ... of wanneer iemand zweert, terwijl de woorden hem onbedacht ontglippen, hetzij ten kwade hetzij ten goede, ... wanneer hij dan aan eene van deze overtredingen schuldig is, dan zal hij de zonde, die hij begaan heeft, belijden (ἐξαγορεύσει τὴν ἁμαρτίαν· Sept.), en voor de zonde, die hij begaan heeft, aan Jahwè zijn schuldoffer brengen." (Lev. 5 : 1—6). Ook in de Helleensche wereld heeft het booze geweten zich bij gelegenheid in belijdenis en boete geuit; Ploutarchos (*46—*120) onder anderen schrijft: „Hoe zullen wij den bijgeloovige toespreken? Hoe zullen wij hem verlichting verschaffen? Buiten zit hij, gehuld in zaklinnen, of omgord met vuile vodden; menigmaal naakt zich in slijk wentelende belijdt hij bepaalde zonden (ἐξαγορεύει τινὰς ἁμαρτίας αὐτοῦ) of overtredingen, —

dat hij iets heeft gegeten of gedronken of eenen weg heeft bewandeld tegen den wil der hoogere macht." (Mor. 1 : 168.) Doch „toen Lysander (+ 395 v. Chr.) eens de godspraak raadpleegde op Samothrake en de priester hem beval te zeggen wat hij in zijn leven voor erg misdadigs had gedaan, vroeg hij: moet ik dat doen op uwen last of op dien der goden? En toen nu geantwoord werd 'op dien der goden', zeide hij: welnu, ga dan even heen, dan zal ik het hun zeggen, wanneer zij er naar vragen." (Mor. 1 : 229.) Voegen wij hierbij, dat de Grieksche oudheid ook hare priesterlijke banvloeken heeft gekend; zoo zegt Lysias (458- 378) te Athene bij gelegenheid in zijne rede tegen Andokides (51): „Priesteressen en priesters hebben staande de vervloeking uitgesproken naar het westen en zij hebben hunne roode gewaden geschud volgens oud en overgeleverd gebruik." Wij zien hier, dat de kerkelijke banvloeken, met hunne vaste formule 'hij zij anathema', een tweevoudigen achtergrond hebben, al is het 'anathematizeeren' op zijne beurt en als zoodanig op nieuw te verklaren. Van de eene zijde namelijk vooronderstellen de woorden 'anathema sit' een Joodsch 'hhêrem jihjè'; van den anderen kant valt te bedenken, dat voor de oude Hellenen een 'anathema' een wijgeschenk, meer bepaaldelijk aan een godshuis, is geweest. Bij Euripides (480—406) heet een tempelslaaf, die door de stad zijner inwoning aan de godheid van den tempel ten geschenke was ge-

geven, een 'anathema' der stad (ἀνάθημα πόλεως· Ion 310), en Strabo kent omtrent het begin onzer jaartelling in dien zin meer dan duizend mannelijke en vrouwelijke geschenken aan Aphrodite te Korinthe. (Blz. 536 Teubner.) Men overwege thans, dat de ouden datgene, wat zij offerden, volgens de Alexandrijnsche lezing van Dt 32 : 17 en volgens 1 Kor. 10 : 20 aan dæmonen hebben geofferd, niet aan God, en men zal bevroeden, dat de wensch ἀνάθεμα ἔστω in Gal. 1 : 9 is tezamen te denken met de overgave aan den Booze in 1 Kor. 5 : 5. 'Hij zij anathema' beteekent zooveel als 'de duivelen mogen hem hebben', 'hij zij ten verderve gewijd', 'ten ondergang gedoemd', en zien wij, dat bijv. in de te Regensburg met bisschoppelijke goedkeuring bij G. J. Manz verkrijgbaar gestelde uitgave der Vaticaansche conciliebesluiten met toebehooren de anathemaformule vertaald is met de woorden 'die zij uitgesloten', dan hebben wij daarin een teeken te erkennen van den nieuweren tijdgeest, die tegen den eigenlijken doch liefdeloozen zin der woorden in verzet komt.

Omtrent het midden der negentiende eeuw heeft de Roomsche hoftheoloog Giovanni Perrone S. J. (1794—1876) in § 30 van een geschrift over de onbevlekte ontvangenis van de moeder des Heilands de bewering opgesteld, dat het tegenwoordige geloof der Kerk het zekerste middel is, om te weten te komen, wat het geloof is geweest van de Kerk onverschillig in welke

eeuw. Ziethier echter wat om te beginnen de Heilige Schriften ons leeren aangaande belijdenis en vergeving van zonden met betrekking tot de Roomsche biecht. In Mt 9 : 2, Mk 2 : 5, Lk 5 : 20, Lk 7 : 48 verklaart 'de Zoon des Menschen' in eigen persoon, dat de zonden van den aangesprokene vergeven zijn, en in Lk 24 : 47 staat geschreven, dat in zijnen naam bekeering en vergeving van zonden zoude gepredikt worden onder alle volken, te beginnen met Jeruzalem. Zoo roept dan ook Petros in Hd 2 : 38 : „Bekeert u en een iegelijk van u late zich doopen op den naam van Jeesoûs Christòs tot vergeving uwer zonden!" Dat daarin eene openlijke belijdenis of 'biecht' van vroegere verkeerdheden is medegedacht, ligt om zoo te zeggen in de rede; zoo heet het van de lieden te Ephesos: „Velen van hen, die geloovig waren geworden, kwamen en beleden en verhaalden hunne daden." (Hd 19 : 18.) Doch van eene alleen voor de ooren der apostelen bedoelde bekentenis van zonden is daarbij geen sprake, en in Hd 8 : 22 wordt Simon de Tooveraar door Petros tot bekeering vermaand, niet onder belofte, dat de Rotsman zelf hem van zijne zonden zal ontslaan, maar onder verwijzing naar God, wien Simon behoort te bidden, „of soms de toeleg zijns harten hem kan vergeven worden." „Indien wij onze zonden belijden," zoo lezen wij in 1 Joh. 1 : 9, „hij is getrouw en rechtvaardig, dat hij ons de zonden vergeeft en ons reinigt van alle ongerechtigheid." En wanneer gij staat te bid-

den," zoo zegt in het evangelie de Heiland zelf, „zoo vergeeft, ingeval gij iets tegen iemand hebt, opdat ook uw Vader in de hemelen uwe overtredingen u vergeve; indien gij echter niet vergeeft, zoo zal ook uw Vader in de hemelen uwe overtredingen niet vergeven." (Mk 11 : 25—26; vgl. Mt 6 : 14—15.) „Belijdt elkander," zoo lezen wij weer elders, „belijdt elkander de overtredingen en bidt voor elkander, opdat gij gezond wordt; veel vermag een krachtig gebed van eenen rechtvaardige." (Jak. 5 : 16.)

Wat hier feitelijk aan het licht treedt, is eene bekentenis over en weer, zooals sedert de verwoesting van Jeruzalem de Synagoge die gekend heeft als eene plechtigheid op den grooten Verzoendag. „In de vergadering," zegt ook de oude Leer der Apostelen, „in de vergadering zult gij uwe overtredingen belijden, en gij zult niet komen tot uw gebed met een kwaad geweten." (Did. 4 : 10.) „Op den dag des Heeren vergaderd zijnde moet gij brood breken en dank zeggen na belijdenis uwer zonden, opdat ulieder offer rein zij." (Did. 14 : 1.) Aan dit Oudchristelijke voorschrift wordt in de Roomsche kerk nog altoos in zooverre voldaan, als bij het begin van het Misoffer door celebrant en altaardienaren eene zondenbelijdenis met wederkeerige voorbede wordt opgezegd, evenals een 'confiteor' met 'deprecatieve absolutie' voorafgaat aan de uitdeeling van het allerheiligste Sacrament; voorbede echter is niet kwijtschelding of vrijspraak. En in de legende,

om weer iets anders te noemen, van Sint Jan en den roover, die ons door den Alexandrijnschen Clemens ('Quis dives salvetur' c. 42, Eud. H. E. 3 : 23) is bewaard, is geene sprake van eene bij den heiligen man gesprokene biecht of eene door hem verleende kwijtschelding en vergiffenis, maar van lange en ernstige medegebeden des grijsaards in den zin eener voorspraak bij God. Wanneer Paulus volgens Hd 20 : 17—38 afscheid neemt van de oudsten der gemeente te Ephesos, zegt ook hij niet, dat hij biecht heeft gehoord: hij gewaagt slechts in Hd 20 : 31 van zijne aanhoudende vermaningen. De 'bediening der verzoening' die ter sprake komt in 2 Kor. 5 : 18, blijkt in 5 : 20 den zin te hebben, dat apostelen te beschouwen zijn als 'gezanten van Christus, alsof God door hen vermaande', en in Eph. 4 : 32 of Kol. 3 : 13 bijvoorbeeld is wel sprake van zondenvergeving door God en door de menschen onderling, maar niet eens van oudchristelijke boete, laat staan van de weer latere geheime boete. In 2 Thess. 3 : 14—15 lezen wij: „Indien iemand ons door dezen brief niet gehoorzaamt teekent dien aan en houdt het niet met hem, opdat hij beschaamd worde; houdt hem echter niet voor eenen vijand, maar vermaant hem als eenen broeder." „Bestraf", zoo heet het in 1 Tim. 5. : 20, „bestraf hen die zondigen in aller tegenwoordigheid, opdat ook de overigen vreeze hebben." Voor het overige getuigen Mt 10 : 33, Mt 12 : 32, Hebr. 6 : 4, Hebr.

10 : 26 en 1 Joh. 5 : 16 met toenemende duidelijkheid van Oudchristelijke opvattingen, volgens welke van afval en andere ernstige zonden niet eens meer kwijtschelding is te bekomen, al getuigt meteen reeds vóór het midden der tweede eeuw de apokalyptische Hermas te Rome, dat wie na de groote en heilige roeping van den doop door den Booze wordt verzocht en zondigt, ééne gelegenheid tot bekeering heeft: Herm. Mand. 4 : 3. 1, 6. Zoo is volgens Eus. H. E. 4 : 23, 6 ook Dionysios van Korinthe omtrent 175 van gevoelen geweest, dat zij, die zich bekeerden, zij het van kettersche dwalingen zij het van andere grove verkeerdheden, weer moesten worden aangenomen, wat dan in overeenstemming was met Lk. 15 : 7, doch ons nog niets leert aangaande de Roomsche biecht, gelijk dan ook met name in de voorschriften aan Timotheus en Titus nergens gezegd wordt, dat tot de taak der gemeentehoofden ook het biechthooren is te rekenen. In het Alexandrijnsche geschrift, dat als 'brief van Barnabas' te boek staat, lezen wij onder meer: „Zoek dagelijks het aangezicht der heiligen . . . Belijd uwe zonden; buig u niet ten gebede met een kwaad geweten." (Barn. 19 : 10. 12.) En in den brief van de Romeinsche gemeente aan die van Korinthe, die als eerste Clemensbrief bekend is, wordt verzekerd: „De Heer aller dingen, broeders, heeft aan niets behoefte; van niemand verlangt hij iets, dan dat men hem belijde. De uitverkorene David im-

mers zegt: ik zal den Heer loven en dat zal hem welgevalliger zijn dan een jonge var met hoornen en (gespletene) hoeven.... En wederom zegt hij: Een gebroken geest is Gode een offer." (1 Clem. 52.) Aldoor wordt voorondersteld, dat berouw en gebed voor God voldoende zijn, en wanneer omtrent 160 'Ignatios aan de Philadelphiërs' schrijft, vernemen wij slechts, dat de Heer vergeving schenkt aan alle berouwhebbenden, die zich bekeeren tot de eenheid van God en het college van den 'opziener'; ook in het schrijven van 'Polykarpos aan de Philippiërs' wordt bij vermelding van eenen presbyter en diens vrouw, „wien de Heer de ware boetvaardigheid geve", geen gewag gemaakt van eene biecht. Over opneming van zondaren geeft Dionysios van Korinthe raad aan de Amastriërs (Eus. H. E. 4 : 23, 6), doch of hij en zijne tijdgenooten van Mt 18 : 17—18, Mt 16 : 18—19 en Joh. 20 : 23 geweten hebben, wordt ons niet bericht, en *tegen het einde der tweede eeuw vraagt Irenæus* van Lyon, die wel met Lk. 24 : 46—47 ('Secten' 4 : 26, 1) maar niet met de drie plaatsen voornoemd bekendheid toont, *hoe zonden zouden kunnen vergeven worden, tenzij ze worden vergeven door God, tegen wien gezondigd is*: 'Secten' 5 : 17, 1.

Intusschen treedt bij dezen kerkvader duidelijk eene openlijke boete aan het licht, die na zware zonden als afval en ontucht in de verzoening met de Christelijke gemeente voorondersteld is, eene verzoening

welke, zooals wij van elders (Herm. Mand. 4 : 3. 1, Clem. Alex. Strom. II p. 385c Sylb., Tert de Pœn. 7, Orig. hom. 15 in Levit., Ambr. de Pœn. 2 : 10, August. ep. 54, ep. 153 ad Maced. etc.) weten, slechts eenmaal in het leven werd toegestaan; de náám, die voor deze boete in gebruik blijkt, is 'exhomológeesis'. Stippen wij hier aan, dat 'homologeeren' zonder voorvoegsel zelf reeds zooveel beteekent als verklaren belijden bekennen erkennen beloven, zooals in de Schriften te zien is aan Mt 7 : 23, 10 : 32, 14 : 7, Hd 24 : 14, 1 Joh. 1 : 9, Openb. 3 : 5 en elders; vgl. hier o.m. Jes. b. Sira 4 : 26 of Phil. de Somn. 2 : 30, alsmede de geloofsbelijdenis van Konstantinopel (a° 381): „Wij homologeeren één doopsel tot vergeving van zonden". Voor de Grieken onzer dagen is nog altoos de 'homologeet' een belijder des geloofs en bij hen beteekent dan 'exomológeesis' zooveel als biecht, doch oorspronkelijk moet het voorvoegsel 'ex-', dat is 'uit-', meer in het algemeen op openlijkheid van homologeeren of belijden hebben gedoeld, want alleen bij die onderstelling laat de exomologese als christelijke boete zich tezamendenken met de exomologese in hare voorchristelijk Alexandrijnsche beteekenis. „De naam exomológeesis zelf wijst op de homologie, die buiten zichzelve gaat", schrijft Philo Alexandrinus (de L. All. 1 : 26) op eene voorzeker nog niet veel verduidelijkende wijze, doch als uitgesproken lof en luide uitgebrachte belijdenis Gods komt de 'exomológeesis' dan

voor tot in de schriften des Nieuwen Verbonds: Mt 11 : 25, Lk 10 : 21, Rom. 14 : 11; in deze beteekenis houdt het woord met het oudere Alexandrijnsche gebruik nog onmiddellijk verband. „Ik zal exomologese doen aan den Heer" (Ps. 7 : 17); „de volkeren moeten U exomologese doen, o God!" (Ps. 67 : 3.) „Wie echter zal U in de onderwereld exomologese doen?" (Ps. 6 : 5.) Aldus de Hellenistische schriftenvertaling, waarin voor belijdenis van zonden meer bepaald 'exagóreusis' (Num. 5 : 7, Ps. 32 : 5) of 'anangelía' (Ps. 38 : 18) staat, doch wier formuleering van de vraag, wie God in het schimmenrijk zal loven, voor de Christenen eene wijze wordt om te zeggen, dat er in de Hel geene boete wordt gedaan. „Exomologesis apud inferos non est", schrijft Cyprianus (*200—258): ep. 55,14 uitgave Gersdorf. (Cf. 2 Clem. 8 : 3.) Evangelisch staat de 'exomologese' in Lk. 22 : 6 voor 'toestemming' en in Mt 3 : 6, Hd 19 : 8 en Jak. 5 : 16 beteekent zij 'bekentenis', naar aanleiding waarvan wij nu eens kunnen nagaan, in welken zin het woord gebezigd wordt door Irenæus in zijn tusschen de jaren 185 en 195 geschreven werk over de 'gnostische' sectarissen der tweede eeuw.

„De geheel volmaakten onder hen," beweert hij, „doen zonder schroom al het verbodene, waaromtrent de Schriften verzekeren, dat wie het doen het rijk Gods niet zullen beërven. Want ook afgodenoffer eten zij zonder onderscheid, dewijl zij zich daardoor niet

verontreinigd achten, en bij ieder feestvermaak der heidenen, dat ter eere der afgoden plaats heeft, zijn zij de eersten om er heen te loopen, zoodat eenigen hunner niet eens wegblijven van het bij God en menschen gehate schouwspel der dierengevechten en menschenmoordende tweegevechten. Anderen, die mateloos toegeven aan de lusten des vleesches, zeggen, dat zij het vleeschelijke geven aan het vleeschelijke en het geestelijke aan het geestelijke; sommigen misbruiken heimelijk de vrouwen, die zich door hen in deze leer laten onderrichten, want *menigmaal hebben vrouwen, die* door eenigen hunner *verleid waren*, doch later tot de kerk Gods waren teruggekeerd, met de overige afdwaling ook *hiervan exomologese afgelegd.* Er zijn er, die openlijk en zonder blikken of blozen de vrouwen, op wie ze verliefd waren geraakt, van de mannen hebben weggetroond, om ze tot eigene echtgenooten te nemen; nog anderen wederom, die in het begin zich aanstelden, alsof zij eerbaar als met zusters tezamenleefden, zijn in verloop van tijd te schande geworden, doordat de zuster van den broeder zwanger bleek." (1 : 6, 3.) „Een zekere Marcus, ... in tooverbedrog zeer bedreven en zoo een verleider van vele mannen en vrouwen, heeft dezen aangelokt met eenen schijn van groote wijsheid, alsof hij over de grootste macht uit onzienlijke en onnoembare gewesten beschikte, terwijl hij zich in waarheid een voorlooper heeft betoond van den Antichrist." (1 : 13, 1.) „Dat deze Marcus bij *som-*

migen van de vrouwen, zij het ook niet bij allen, liefdedranken bezigt en lokmiddelen, om ook hare lichamen te onteeren, *hebben* deze meermalen na haren terugkeer *in de kerk Gods geëxhomologeerd*, belijdende, *dat zij* ook naar het lichaam *waren misbruikt* en hem op oneerbare wijze grootelijks bemind hadden. Een diaken onder anderen, een der onzen in (Klein-) Azië, die hem ten zijnent ontvangen had, is in dit ongeluk geraakt, doordat zijne vrouw, die er goed uitzag, naar gezindheid en lichaam door den magiër bedorven, hem langen tijd naliep; later, toen de broeders haar met veel moeite hadden bekeerd, heeft zij *den geheelen tijd doorgebracht in exomologese*, treurende en weenende over de schande, die de magiër over haar gebracht had." (1 : 13, 5.) „Met woorden en daden hebben zij ook in onze streken aan de Rhône vele vrouwen bedrogen, die, in haar geweten gebrandmerkt, ten deele *openlijk* nu *exomologese doen*, ten deele zich daarvoor schamen en zoo in stilte aan het leven uit God wanhopen; sommigen dier laatsten zijn geheel afgevallen, terwijl anderen heen en weêr worden geslingerd en, zooals het spreekwoord zegt, niet buiten en niet binnen zijn, waaraan zij dan de vrucht genieten uit het zaad van de kinderen der kennis." (1 : 13, 7.). — „Valentinus is te Rome gekomen onder Hyginus (136—140?), heeft onder Pius (140—155?) zijn hoogtepunt bereikt en tot onder Anicetus (155—166?) geleefd. Cerdon echter, die nog vóór Marcion, doch eveneens onder Hyginus

den achtsten episcopus, in de Kerk is gekomen en *de exomologese* heeft *afgelegd*, heeft zich op zulk eene wijze aangesteld, dat hij den eenen keer in het verborgene leerde en den anderen *exomologese* deed *in het openbaar*, om vervolgens weer te worden overtuigd van dwaalleer en zich van der broederen gemeenschap af te scheiden." (3 : 4 3.)

Aldus Irenæus van Lyon in zijn werk over de secten, duidelijk zeggende, dat hij van exomologesen weet te verhalen, doordat die waren afgelegd in het openbaar, zij het dat het geloofsbelijdenissen, zij het dat het belijdenissen van zonden waren. Wat hij echter niet zegt, is dit, dat de gemeenten of hare hoofden en voorgangers zich in aangelegenheden van tucht en verzoening op plaatsen als Mt 18 : 17—18, Mt 16 : 18—19 en Joh. 20 : 23 beroepen, wat te midden van de groote verscheidenheid zijner andere aanhalingen uit de Schriften den opmerkzamen lezer zeer treffen moet. Feitelijk komen, zooveel ik weet, ontwijfelbare aanhalingen der drie genoemde plaatsen voor het einde der tweede eeuw niet voor; wat al aanstonds de eerste betreft, hebben wij veeleer te erkennen, dat zij nog niet is voorondersteld in 'de Leer der Apostelen', waar deze zegt: „Berispt elkander niet in toorn maar in vrede, gelijk gijlieden het hebt in het evangelie. En tot elk, die jegens den ander faalt, spreke niemand, noch hoore hij van ulieden (een woord), aleer hij zich bekeerd heeft." (Did. 15 : 3.) Dat

dit ons moet doen denken aan Mt 18 : 15—20, is duidelijk, doch even zeker is het, dat noch in de Leer der Apostelen noch in het werk van Irenæus een woord is te vinden over de Ecclesia, die men hooren moet en over het binden en ontbinden, waarvan wij nu lezen in Mt 18 : 17—18 en Mt 16 : 17- -19. Opmerkelijker wijze zijn deze beide plaatsen ook de eenige, waarin de evangelieverhalen van eene ecclesia gewagen. Wat overigens oorspronkelijk in dezen zal bedoeld zijn met 'binden en ontbinden', laat zich met eenige waarschijnlijkheid zeggen. In Ps 146 : 7 lezen wij hebraïcé *„Jhwh mattier' asoeriem"*, Jahwè bevrijdt gevangenen, en het werkwoord *hitthier'*, dat hier (evenals ook in Ps 105 : 20) losmaken of bevrijden beteekent, moet bij de rabbijnen gebruikelijk zijn ook in den zin van veroorloven, wat zich bij de gedachte aan *moethar'* als het vrijgelatene of vrijgegevene zonder moeite laat begrijpen. Evenzoo beteekent bij hen *asoer'*, welks grondwoord *asar* in Ri. 16 : 5 te lezen staat, niet enkel gebonden maar ook voorbehouden, ontzegd, verboden, wat reeds begrijpelijk wordt uit Num. 30, waar men 'zich bindt', wanneer men eene gelofte van onthouding doet; zoo begrijpen wij dan wat de Joodsche schriftgeleerden bedoelen, wanneer zij zeggen, dat Hezekiël en Daniël niets hebben 'gebonden', wat niet 'gebonden' was in de Wet. (Jean Daillé p. 25.) En dat dit besef op Mt 18 : 18 en 16 : 19 toepasselijk is, wordt in de Oudchristelijke letteren be-

vestigd door een schrijven van 'Clemens (Romanus) aan Jacobus', een fabricaat, waarin Simon, „als de grondslag der Kerk omschreven" en door Jeesoûs „Petros omgenoemd", te Rome van Clemens zegt: „Ik draag aan hem de bevoegdheid over om te binden en te ontbinden, zoodat al wat hij zal goedkeuren op aarde, zal goedgevonden worden in de hemelen; binden zal hij wat gebonden en ontbinden wat ontbonden moet worden, dewijl hij den regel der Kerk kent." Dat de Heiland aan een zijner jongeren, die hem door de openbaring des Vaders het eerst als Christos, als Zoon Gods, erkend had en vroeger Simon had geheeten, den bijnaam Petros had gegeven, was omtrent 160, vermoedelijk uit een Romeinsch Petrosevangelie, bekend geweest reeds aan Justinus Martyr (Dial. c. Tryph. 100), die echter nog niet van petra, sleutels en binden of ontbinden had gesproken. Evenzoo gewaagt 'Clemens aan Jacobus' in tegenspraak met 1 Kor. 3 : 11 van Petros als eenen 'grondslag', doch noemt hem niet 'petra' met vooronderstelling van Mt 16 : 18, welks bewoordingen vermoedelijk eerst na Irenæus, doch in verband met eene te Rome bereids volgroeide Petruslegende, aan de bewoordingen van Mt 7 : 24 zullen ontleend zijn. Vgl. Hom. 17 : 19. Met Mk 8 : 27—30 (vgl. 3 : 16), Lk. 9 : 18—22 (vgl. 6 : 14) en Joh. 6 : 68—69 (vgl. 1 : 43) loopt Mt 16 : 13—16. 20 parallel zonder het invoegsel 16 : 17—19, dat reeds door zijne hemelsleutels zijne Romeinsche afkomst verraadt.

Want *over den toegang tot de goden beschikte volgens Romeinsche opvatting de staf en sleutel dragende deurwaarder Janus*, [1]) wiens feestdag later ook het pauselijke Petrusfeest is geworden; Mt. 16 : 18—19 is waarschijnlijk eene evangelieplaats uit dagen, waarin de Ecclesia zich bereids om de Romeinsche gemeente begon te concentreeren, wat ook te zeggen is van Joh. 21 : 15—18. Eerst omtrent het midden der derde eeuw treedt ons Joh. 21 : 15 voor oogen in een schrijven der geestelijkheid te Rome aan die van Carthago: Cypr. ep. 8 in de uitgave van Gersdorf. Wat nu ten slotte Joh. 20 : 23 betreft, ook die plaats komt eerst voor in de Cypriaansche brievenverzameling (69 : 11, 73 : 7 en 75 : 16 bij Gersdorf) en het is zeer de vraag of zij ouder is dan de derde eeuw, zoodat zij, in weerwil van het zinsverband, dat aan toediening of onthouding van den doop (Hez. 36 : 25, Tert. de Bapt. 5, de Præscr. 40, 1 Kor. 6 : 11, Herm. Mand. 4 : 3, Just. Apol. 1 : 61, Cypr. ep. 69 : 7) aan de hoorders der uitgezondenen doet denken, als invoegsel op zichzelf zeer wel in betrekking tot de boete zoude kunnen gedacht zijn.

Volgens eene bekende bewering in de vierde les van den Mechelschen katechismus mogen de ketterssche bijbels geene heilige Schriftuur heeten, omdat zij op vele plaatsen zijn vervalscht. Er staan echter in

---

[1]) Men vergelijke hier Jes. 22:22, Mt 23:13, Lk 11:52, Verg. Aen. 7:610, Ov. Fast. 1:99. 139. 171—174, Arnob. 3:29, Tert. de Pud. 21, Bed. H. E. 3:25, de valsche decretalen op blz. 148, 195, 464 bij Hinschius, enz.

de Roomsche Vulgata zelve lezingen, die met het oog op de handschriftelijke overlevering onloochenbaar valsch zijn te noemen: men zie bijv. Gen. 3 : 15, Klaagl. 4 : 20, Tob. 6 : 17, Lk 16 : 21 en 1 Kor. 15 : 5. In de Grieksche lezingen heeft men een klassiek geval van textbederf aan de plaats in 1 Joh. 5 : 7—8 over '*de drie getuigen in den hemel*', die ontstaan is uit verkeerd begrepene woorden van Cyprianus (*200—258) over de eenheid der Kerk en niet eens door den Latijnschen codex Ammiatinus van 541 of den codex Fuldensis van 546, laat staan door Grieksche handschriften of vaders vóór het jaar 1000, gestaafd wordt en toch sinds 1897 op gezag van het Roomsche hof als echt heeft te gelden. Eene valsche lezing staat ook in Lk 11 : 2, al is er tot voor weinige jaren geen enkel handschrift geweest, om op die plaats in overeenstemming met Lk 11 : 13 voor den H. Gregoor van Nyssa (*332—*396) te getuigen, wanneer deze, over het gebed des Heeren sprekende, de opmerking maakt: „Door Lukas wordt dezelfde gedachte duidelijker vertolkt; om de komst des Koninkrijks biddende smeekt deze om den bijstand des H. Geestes. Zoo namelijk staat er in dat evangelie; in stede van 'Uw koninkrijk kome' zegt hij '*Uw heilige Geest kome over ons en reinige ons.*' Lukas zegt Heilige Geest, terwijl Matthæus van het Kóninkrijk heeft gewaagd." Eerst sedert 1890 kennen wij door den Engelschman Hoskier een (cursief) Grieksch handschrift, waarin het inder-

daad nog heet: „Vader! Uw naam worde geheiligd! Uw heilige geest kome over ons en reinige ons! Uw wil geschiede!" En tot op heden is er geen evangeliënhandschrift om te getuigen voor Origenes (*185—254), wanneer deze in zijn werk tegen Celsus (6 : 36) de opmerking maakt, dat *nergens in de evangeliën*, die in de gemeenten gangbaar zijn, *de Heiland zelf timmerman* heet, wat dan sedert hem anders moet zijn geworden in Mk. 6 : 3. In datzelfde werk (2 : 1) zegt Origenes ook, dat Petros volgens Paulos met de bekeerlingen uit de volkeren geene tafelgemeenschap heeft willen houden, *toen Jakobos tot hem kwam,* terwijl de nu bestaande handschriften in Gal. 2 : 12 het hoofd der moedergemeente zelven buiten het gedrang houden. Een gewichtig en middellijk ook hier ter zake dienend geval van waarschijnlijk textbederf is aan te nemen in Mt. 28 : 19, waar oorspronkelijk zal gestaan hebben: *„Gaat henen; maakt alle volkeren tot leerlingen in mijnen naam."* (Vgl. Joh. 4 : 2 en 1 Kor. 1 : 17.) Eusebius van Cæsarea (*265—*338) zegt bij gelegenheid: „Christus heeft bevolen, alle volkeren tot leerlingen te maken, doch niet kortaf en zonder meer, maar met het noodzakelijke toevoegsel: in zijnen naam." (Dem. Ev. 3 : 7.) Op Joodsch voorbeeld (Or. Sibyll. 4 : 164, Jos. de B. J. 2 : 8. 7, A. J. 18 : 5, 2) hebben de Christenen van den beginne den doop van nieuwelingen onmisbaar geacht (Did. 7 : 1, Just. Apol. 1 : 61, Hom. Clem. 11 : 26,

Iren. 3 : 17. 1, Const. Ap. 7 : 22), doch in Hd 2 : 38, 8 : 16 en 10 : 48 of 1 Kor. 1 : 14—15 blijken de trinitaire doopbewoordingen nog niet bekend; Justinus Martyr citeert ze volgens 'apostolische overlevering', te Carthago maakt Cyprianus nog bezwaar tegen het doopen op naam van Jezus alleen (ep. 73 : 18) en Eusebios citeert Mt 28 : 19 zonder de ons bekende drieëenheidsbewoordingen vijfentwintig maal, zoodat de paar plaatsen (Comm. in Ps. 117 : 1—4, Socr. H. E. 1 : 8), volgens welke hij daarmede schijnt te zijn bekend geweest, niet voldoende zijn, om de verdenking te ontzenuwen, dat die dan wel weer 'niet zuiver' zullen zijn. Nog omtrent het begin der vierde eeuw schijnt Mt 28 : 19 niet in de nu gangbare lezing bekend te zijn geweest aan Aphraates van het oude Nisibis in Mesopotamië, en was sinds lang de onoorspronkelijkheid beseft van Mk 16 : 16, ook Mt 28 : 19 en het water in Joh. 3 : 5 zullen wel geene oorspronkelijke lezingen zijn. Wel heeft paus Leo XIII in zijn rondgaand schrijven 'Providentissimus Deus' een woord van den kerkvader Augustinus mogen bijbrengen, volgens hetwelk, wanneer in de H. Schriften het een of ander in strijd schijnt met de waarheid, dit aan het bederf der handschriften kan liggen; reeds Origenes heeft geschreven: „Het is tegenwoordig eene uitgemaakte zaak, dat het onderscheid der exemplaren groot is, zij het door de achteloosheid van sommige afschrijvers, zij het door de stoutheid

van sommigen in misdadige verbeteringen van het geschrevene, zij het van wege dergenen, die bij het in orde brengen toevoegen of uitlaten wat hun goeddunkt. *De afwijkingen in de* (Grieksche) *handschriften des Ouden Verbonds hebben wij met Gods genade tot staan gebracht, doordat wij de overige uitgaven als toetsmiddelen bezigden; in de exemplaren des Nieuwen Verbonds echter heb ik gemeend, dat niet zonder gevaar te kunnen doen.*" (WW 3 : 671 vlg.) Wat dit wil zeggen, zullen wij beseffen wanneer wij bedenken, dat de drie oudste bestaande Grieksche handschriften, de codex Alexandrinus (van omtrent 500) te Londen, de Sinaïticus te St Petersburg (van omtrent 450) en de codex Vaticanus te Rome (van omtrent 400), den text weergeven, die in de derde eeuw te Alexandrië in gebruik zal zijn geweest: over het geheel genomen vertegenwoordigen de talrijke tot ons gekomene Grieksche handschriften alleen dit bepaalde slag van lezingen. De oudste Latijnsche vertalingen en vaders hebben weer anders gelezen, in het Oosten waren met name ook de Syrische lezingen verschillend, en te Alexandrië zelf zal de met Rome nog niet bekend gewordene Clemens (omtrent 220) wel handschriften voor zich hebben gehad, die er nog heel anders uitzagen, dan de handschriften, die Origenes niet meer heeft durven verbeteren.

Hoe oud nu wel eigenlijk Mt 18 : 17—18, Mt 16 : 18—19 en Joh. 20 : 23 mogen zijn? Er is aanleiding,

om bij die vraag al aanstonds weer aan Rome te denken, want juist daar schijnt kort na het begin der derde eeuw iets te zijn gebeurd, dat aanstoot gaf aan streng gezinde gemoederen. „Ik hoor namelijk," schrijft Tertullianus (*160—*240) op schamperen toon, „dat er een 'edict' is uitgevaardigd, en dat met geweldig gezag. Men wete, de Pontifex Maximus, de bisschop der bisschoppen, verklaart: Ik vergeef zelfs de zonden van echtbreuk en ontucht aan hen, die boete hebben gedaan." (De Pud. 1.) Tusschen zijn Oudchristelijk bewustzijn en de hem te Rome voorgehoudene Petraplaats in het nauw gebracht, heeft Tertullianus de uitlegging gegeven, dat het aan Petrus verleende voorrecht persoonlijk was geweest, zeggende, dat de episcopus Romanus, wilde hij ook op hemzelven de plaats laten slaan, het recht daartoe zoude hebben te bewijzen door het doen van apostolische wonderen (de Pud. 21), wat hem dan wel zal zijn toegegeven door zijnen tijdgenoot Hippolytos, die van den Romeinschen bisschop *Kallistus* (217—222) in zijn werk over de secten (9 : 12) schrijft: „Hij *is de eerste geweest die op de gedachte is gekomen, aan de lusten der menschen toe te geven, door het zeggen, dat aan allen door hem zonden werden vergeven.*" De zoogenoemde cánones van Hippolytus, waarin omtrent 250 de plichten der geestelijkheid in bijzonderheden worden besproken, maken, zooals te verwachten was, van een 'biechthooren' door presbyters niet de minste melding, en de eenige belijdenis van

zonden, die wij erin vermeld vinden, is de belijdenis, die een nieuweling aan het gemeentehoofd heeft te doen vóór den doop. (Can. Hipp. 19 : 103.) Ook *Origenes*, die in de dagen van Zephyrinus (199—217) eene korte wijle te Rome heeft vertoefd (Eus. H. E. 6 : 14, 10) en daar onder het gehoor van Hippolytos heeft gezeten (Hiëron. de V. I. 61), *heeft het belachelijk genoemd, dat een zondig mensch, alleen omdat hij bisschop heette, zooveel macht zoude heeten te hebben, dat de door hem ontbondenen en gebondenen in den hemel ontbonden waren* (comm. in Matth. t. 12 § 14); *hij heeft de 'presbyters' gelaakt, die* zich eene aan hun ambt niet verbondene bevoegdheid toekenden, het met de kennis van dat ambt niet nauw namen en *er zich op verhieven, dat zij ook afgoderij en ontucht konden kwijtschelden,* alsof door hun gebed voor dezulken, die zoo iets bedreven hadden, ook de zonde tot den dood (1 Joh. 5 : 16) ontbonden werd. (De Oratione 28.) Scherp heeft hij zich bij gelegenheid (In Matth. 16 : 8) uitgelaten over den hoogmoed en de aanmatigingen der bisschoppen van groote steden, en het vermoeden ligt voor de hand, dat hij daarbij in de eerste plaats zal gedacht hebben aan den bisschop van Rome. Noemt niet omtrent het begin der derde eeuw in een grafschrift een zekere Abercius de Romeinsche gemeente Koningin? En wel more majorum? „vestra, Quirites, potestas proxime ad deorum immortalium numen accedit", zoo lezen wij in de Romeinsche letteren. (Cic. pro G.

Rabirio 2.) „Tu regere imperio populos, Romane, memento!" (Verg. Aen. 6 : 852.) „Romanæ spatium est urbis et orbis idem." (Ov. Fast. 2 : 684.) „Imperiumque pater Romanus habebit." (Verg. Aen. 9 : 449.) „Aeternæ pater urbis." (Ov. Fast. 3 : 72.) Rome heet „civitas sacrosancta" (Apul. Metam. 11 : 26), „venerabilis nobis Roma" (Symmachus), en het is wel te begrijpen, dat wij bij Ammianus Marcellinus lezen: „Auctoritate quoque potiores æternæ urbis episcopi." (15 : 17, 10.) *Ὁ γὰρ μέγιστος τῶν ποντιφίκων οἷον ἐξηγητοῦ καὶ προφήτου μᾶλλον δὲ ἱεροφάντου τάξιν ἔχει, οὐ μόνον τῶν δημοσίᾳ δρωμένων ἐπιμελούμενος, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰδίᾳ θύοντας ἐπισκοπῶν καὶ κωλύων παρεκβαίνειν τὰ νενομισμένα καὶ διδάσκων ὅτου τις δέοιτο πρὸς θεῶν τιμὴν ἢ παρκίτησιν,* — „de opperpriester is te beschouwen als uitlegger en tolk of liever woordvoerder voor de godheid en wijdt zijne zorg aan den eeredienst van staatswege, terwijl hij toeziet ook op hen, die voor zichzelven offeren; hij voorkomt, dat men de oude regels overtreedt en leert, wat er van nooden is, om de godheid te eeren of te verbidden." (Plut. Num. 9 : 4; vgl. Liv. 1 : 20.) „Romanus pontifex jura omnia in scrinio pectoris sui censetur habere." (Sexti Decr. lib. 1 tit. 2 cap. 1.) „Non puri hominis sed veri Dei vicem gerit in terris." (Decr. Greg. lib. 1 tit. 7 cap. 3.) Summo pontifici „in persona beati Petri terreni simul et cœlestis imperii jura Deus ipse commisit." (Extrav. Si Fratrum: Joh. XXII tit. 5.) „Hujus culpas redarguere præsumat mortalium nullus, quia cunctos ipse judicaturus a

nemine est judicandus nisi deprehendatur a fide devius." (Grat. Decr. I dist. 40 cap. 6.) „Nos tam ex superioritate quam ad imperium non est dubium nos habere quam ex potestate in quo, vacante imperio, imperatori succedimus" (Clement. 2 tit. 11 cap. 2).... „subesse Romano Pontifici omni humanæ creaturæ declaramus, definimus et pronuntiamus esse de necessitate salutis." (Extrav. Comm. lib. 1 tit. 8 cap. 1.)

Aldus de papa Romanus in de dagen zijner grootste macht, in de dagen van de oppermacht, waarmede het Roomsche hof van het jaarlijksch biechten bij den priester een 'kerkrechtelijk' voorgeschreven (Decr. Greg. lib. 5 tit. 38 cap. 12) plicht heeft kunnen maken. In de dagen van Tertullianus, Hippolytus en Origenes is men daarvan nog verre verwijderd geweest; de Oudchristelijke opvattingen en instellingen van tucht en boete, die wij niet verre van Rome door Tertullianus te Carthago leeren kennen, hebben nog niets, dat in onzen zin van het woord Roomsch is. „Wij vormen een lichaam," zegt Tertullianus in zijn verweerschrift voor de Christenen van dien tijd, „door kennis van godsdienst, godzaligheid van tucht en verbond van hope. Wij vereenigen ons tot eene gemeenschap en eene vergadering, ten einde God met vereende krachten in onze gebeden als het ware te omsingelen. Zulk eene gewelddadigheid is Gode welgevallig. Wij bidden ook voor de keizers, voor hunne dienaren en voor de

overheden, voor de bestendiging der wereld, de rust der staten en het uitstel(?) van het einde. Wij komen tezamen tot overdenking der goddelijke geschriften, wanneer de aard der tegenwoordige tijdsomstandigheden tot opwekkingen en herdenkingen noopt; in allen gevalle voeden wij ons geloof met heilige woorden, verlevendigen de hoop, bevestigen het vertrouwen en geven daarbij aan de tucht vastigheid door inprenting van zedelessen. Ter zelfder plaatse geschieden ook vermaningen en terechtwijzingen en godzalige bestraffingen. Want *er wordt ook gericht gehouden* met grooten ernst, dewijl wij zeker zijn dat God het ziet, en het is het ergste voorteeken van het toekomstige oordeel, wanneer iemand zoozeer heeft misdreven, dat hij van de deelneming aan gebed, vergaderingen en de gezamenlijke heilige handelingen wordt uitgesloten. *Het voorzitterschap hebben daarbij slechts beproefde oudsten,* die deze eer verkregen hebben niet voor geld, maar door (der broederen) getuigenis; voor geld namelijk zijn de zaken Gods niet te koop." (Apol. 39.)

Op eene andere plaats vermeldt onze oud christelijke zegsman de niet voor herhaling vatbare (de Pœn. 7) boete, waardoor een na den doop weer uitgeslotene ten anderen male toelating tot de gemeenschap konde verwerven. „Deze handeling, die veelal wordt aangeduid met een Grieksch woord, is de exomologese, waarbij wij den Heer onze zonden belijden, niet alsof Hij daarvan onkundig ware, maar in zooverre de ge-

noegdoening door de belijdenis wordt voorbereid, uit de belijdenis de boete voortkomt en door de boete wederom God wordt verzoend. Zoo is *de exomologese eene tucht*, die den mensch ter aarde werpt en verootmoedigt, eenen ommekeer opleggende, die ontferming moet verwekken. Wat betreft kleeding en leefregel wil zij zelfs, dat men *in zak en assche* ligge, het lichaam met vuilnis onoogelijk make, zijnen geest in smarten late verzinken, de begane zonden in droevige overpeinzingen herdenke en daarbij spijs en drank nuttige zonder kruiderijen, — natuurlijk niet met het oog op de maag, maar ter wille zijner ziel. Herhaaldelijk versterkt men daarbij zijne gebeden door vasten, men slaakt verzuchtingen, men weent, men schreit dag en nacht tot God onzen Heer; voor de presbyters valt men neder, men omvat van de geliefden Gods de knieën, en men draagt allen broeders op, bij zijne smeekingen voorspraak te willen zijn. Dit alles vormt tezamen de exomologese, die de pœnitentie moet aanbevelen, door de vrees voor het gevaar God heeft te verheerlijken, tegen den zondaar vonnis moet vellen, en de plaats vervangt van Gods toorn, opdat door eene tijdelijke droefenis de eeuwige straffen niet worden verijdeld maar uitgedelgd." (De Pœn. 9.)

De afgoderij, bloedstorting en ontucht, waaraan men hierbij heeft te denken, zijn door Tertullianus (de Pud. 12), Cyprianus (Test. 3 : 119), Pacianus (+ 380) van Barcelona (Paræn. ad Pœn. 4.) en andere oude Chris-

tenen aangemerkt als de hoofdzonden, die in Hd 15 : 28—29 tezamen zijn bedoeld; als zonden tot den dood (1 Joh. 5 : 16) hebben wij ze reeds zien aanduiden door Origenes, die er evenals Tertullianus van zegt, dat ze slechts éénmaal in de gemeenten vergeving vinden: „*bij de zwaardere vergrijpen*," zegt hij, „*wordt tot boete slechts eenmaal gelegenheid gegeven* („semel tantum pœnitentiæ conceditur locus"), doch de gewone zonden, waarin wij dikwijls vallen, laten de boete altoos toe en worden aanhoudend kwijtgescholden." (Hom. 15 in Lev.) Van welken aard dan die dagelijks mogelijke boete is, vertelt hij ons ook, al doet hij het in eene leerrede, wier inhoud, evenals de laatst aangehaalde, slechts in eene (vermoedelijk heel wat latere en nogal verontreinigde) Latijnsche bewerking tot ons is gekomen. „Misschien," zoo spreekt hij daar, „zullen er hoorders zijn van de Kerk, die zeggen: de ouden waren er beter aan toe dan wij, toen er voor het brengen van verschillend geregelde offers vergeving van zonden werd verleend; bij ons is maar ééne vergeving van zonden, die in het begin gegeven wordt door de genade van den doop. — Gij hebt gehoord, hoevele offers er voor de zonden waren volgens de Wet; hoort nu eens, hoe velerlei vergeving van zonden er is volgens de Evangeliën. De eerste is die, waarbij wij tot vergeving van zonden gedoopt worden. De tweede vergiffenis heeft plaats bij het ondergaan van den marteldood. De derde is die, welke voor liefdadig-

heid verleend wordt, want de Heiland zegt: geeft aalmoezen en ziet, alles is ulieden rein. (Lk 11 : 41; vgl. Spr. 6 : 6, Dan. 4 : 24, Sirach 3 : 33, Tob. 4 : 11, 12 : 9.) De vierde zondenvergeving gewordt ons, doordat wijzelven zonden kwijtschelden aan onze broeders, want zoo spreekt onze Heer en Zaligmaker zelf: indien gij de zonden uwer broeders van harte vergeeft, zal ook de Vader ulieden uwe zonden kwijtschelden. (Mt 6 : 14, 18 : 35, Mk 11 : 25.) De vijfde vergiffenis van zonden heeft plaats, wanneer men eenen zondaar heeft bekeerd van de dwaling zijns weegs. (Enz.) De zesde vergeving geschiedt om overvloed van liefde, gelijk de Heer zelf zegt: voorwaar ik zeg u, véél wordt haar vergeven, omdat zij veel heeft liefgehad. (Enz. Lk. 7 : 47.) Dan is er nog eene zevende, zij het hárde en bezwáárlijke, vergeving van zonden door boete, wanneer de zondaar met tranen zijn bed besproeit en zijne tranen hem tot brood worden dag en nacht en hij er niet voor terugdeinst, den priester (?) Gods zijne zonden te openbaren en om geneesmiddel te vragen, overeenkomstig hetgeen gesproken is: ik heb gezegd, ik zal tegen mijzelven mijn ongerechtigheid voor den Heer belijden, en gij hebt de boosheid mijns harten vergeven. (Ps. 31 : 5 Sept.) Hierin wordt vervuld ook wat de apostel Jakobus (5 : 14—15) zegt." (Enz. hom. 2 in Lev. cap. 4.) — „Wanneer de zondaar zichzelven aanklaagt en eene belijdenis aflegt, geeft hij het misdrijf over en reinigt hij zich van alle oorzaak der

ziekte. Zie echter goed toe, aan wien gij uwe zonden zult openbaren; stel eerst den geneesheer op de proef, aan wien gij de oorzaak uwer kwaal zult blootleggen. Hij moet weten zwak te zijn met den zwakke, hij moet kunnen weenen met den weenende en beseffen wat mede treuren en mede lijden zeggen wil, opdat gij zoo den raad kunt doen en opvolgen van dengene, die zich een bekwaam en barmhartig arts heeft betoond. Wanneer hij dan beseft en begrijpt, dat uwe kwaal van dien aard is, dat zij in de geheele gemeente dient te worden blootgelegd en behandeld, waardoor allicht den overigen stichting en uzelven genezing gewordt, dan is dat op raad van dien ervaren geneesheer na behoorlijke overweging te doen." (Hom. 2 in Ps. 37 ad Ps. 38 : 18.)

Afziende van de vraag, in hoeverre het bovenstaande zuiver van Origenes afkomstig is, kunnen wij hier volstaan met de opmerking, dat eene andere kerktuchtelijke boete dan de slechts in hoog ernstige gevallen ondernomene exomologese blijkbaar aan Origenes nog niet is bekend geweest, en dat ook het rouwmoedige raadplegen zeggen wij zelfs van eenen geestelijke, die den in zijn geweten verontrusten geloovige te zeggen had, of zijn geval de exomologese eischte, hier allerminst wordt aangeraden met de voorspiegeling, dat de zondaar in overeenstemming met Joh. 20 : 30 vergeving van zonden konde bekomen bij een 'apostolisch' eigenmachtig kwijtscheldend gemeente-

hoofd. De kerkelijke tucht en boete van de Christenen der derde eeuw werden om zoo te zeggen 'demokratisch' opgevat, zooals blijkt ook uit het werk van Origenes tegen Celsus, alwaar (3 : 50) wij lezen: „De Christenen onderzoeken zoo goed mogelijk van te voren de harten dergenen, die onder het getal der jongeren willen worden opgenomen; zij geven hun afzonderlijk onderwijs en eerst wanneer zulke hoorders op voldoende wijze hebben getoond, dat zij het voornemen koesteren, om een braaf leven te leiden, worden zij aangenomen. Men laat ze echter toe in dier voege, dat van de nieuwelingen, die het teeken der reiniging (dat is den doop) nog niet hebben ontvangen, eene afzonderlijke klasse wordt gevormd, — de klassen zijn twee in getal, — onderscheiden van dezulken, die met alle godsdienstige middelen vast besloten zijn bevonden, om het Christelijke geloof vast te houden en ernaar te leven. Van deze laatsten zijn sommigen aangewezen, om den levenswandel te bewaken en na te gaan van de lieden, die in de gemeente willen worden opgenomen; zij hebben dan aan hen, die zich schuldig hebben gemaakt aan slechte daden en een onvoegzaam leven leiden, de aanneming te weigeren, doch de overigen met vreugde binnen te leiden en iederen dag beter te maken. Op die wijze gaan zij te werk ook jegens (ergerlijke) zondaars, meer bepaaldelijk jegens *dezulken, die zich overgeven aan ontucht*: die *sluiten zij van de gemeenschap uit,* al vergelijkt Celsus

hen bij menschen, die op openbare plaatsen het volk vermaken met grappen en goocheltoeren. De eerbiedwaardige school der Pythagoreeën beschouwde den afgevallene als eenen overledene en zette hem eenen grafsteen; de Christenen beweenen hen, die tot onkuischheid of andere zonden zijn vervallen, als dooden, die verloren en afgestorven zijn voor God. *Hebben zij* evenwel *voldoende bewijzen van* oprechte gemoedsbekeering en werkelijk *berouw gegeven, dan worden zij* als herrezenen *weer opgenomen, al gaat het bij die tweede toelating* tot de kerkelijke gemeenschap *langzamer toe* dan bij de eerste. En omdat zij gevallen waren, nadat zij het geloof bereids hadden omhelsd, blijven zij in het vervolg van iedere waardigheid in de kerk Gods uitgesloten."

Dat bij de wederopneming van uitgeworpenen en afgevallenen de gemeenteleden mede zeggenschap hadden, wordt te Carthago uitdrukkelijk getuigd door Cyprianus; „met moeite," schrijft deze, „overreed ik het volk, ja ik heb het af te persen, dat men het gedooge, dezulken weder toe te laten." (Ep. 59 : 22.) En in dagen van vervolging schrijft hij uit de verte aan zijne eigene gemeenteleden: „Is eerst eenmaal aan ons allen door den Heer de vrede gegeven en zijn wij tot de gemeente teruggekeerd, dan zal alles in uw bijzijn en met uw goedvinden worden onderzocht." (Ep. 17 : 1.) „Daar deze aangelegenheid ons aller beraadslaging en beslissing vordert," meldt hij aan presbyters en

diakenen, „durf ik niet vooruit beslissen of mij deze gemeenschappelijke zaak alleen aanmatigen." (Ep. 26.) Doch tevens schrijft hij: „Naar ik verneem zijn sommigen van de presbyters, zonder het Evangelie te bedenken of acht te slaan op hetgeen de geloofsgetuigen ons hebben geschreven en zonder dat zij den episcopus de eer voorbehouden van zijn priesterschap en zijnen stoel, reeds begonnen gemeenschap te houden met de gevallenen, opdracht voor hen te doen [1]) en hun het heilige avondmaal uit te reiken, terwijl men toch daartoe behoorde te komen op de vastgestelde wijze. Want dewijl reeds bij mindere vergrijpen, die niet begaan worden (rechtstreeks) tegen God, een behoorlijken tijd *boete wordt gedaan en* de *exomologese* plaats heeft, terwijl van den boeteling de levenswandel onderzocht wordt, noch ook iemand tot de gemeenschap kan geraken, tenzij hem eerst door episcopus en geestelijkheid de hand is opgelegd, moest in de eerste plaats bij ernstige en zware vergrijpen gelijk deze alles met omzichtigheid en gematigdheid overeenkomstig des Heeren tucht worden

---

[1]) Roomsch Missaal: „Heilige Vader, almachtige eeuwige God, neem aan deze onbevlekte offerande, die ik, Uw onwaardig dienaar, aan U mijnen levenden en waren God opdraag voor mijne tallooze zonden, overtredingen en onachtzaamheden, alsook voor allen, die hier tegenwoordig zijn, en voor alle geloovige Christenen, zoo levenden als dooden, opdat het mij en hun strekke tot behoud ten eeuwigen leven. Amen. — Gedenk, o Heer, Uwe dienaren en dienaressen N N en alle omstanders, wier geloof en godsvrucht U bekend zijn, voor wie wij U, of die U zelf, dit offer van lof opdragen. — Deze opdracht, dan, van onze dienstbaarheid en van Uwe geheele gemeente bidden wij U, o Heer, verzoend te aanvaarden."

in acht genomen." (Ep. 17 : 2.) „Terwijl de zondaren bij minder erge zonden een behoorlijken tijd *boete doen en* volgens de bepalingen der kerktucht *ter exomologese komen, om door handoplegging van opziener en geestelijkheid* [1]) *het recht der gemeenschap te herkrijgen,* worden ze thans in dezen bloedigen tijd, terwijl de vervolging nog aanhoudt en de vrede van de Kerk zelve nog niet hersteld is, weder tot de gemeenschap toegelaten; hun naam wordt genoemd bij de opdracht en zonder dat zij boete of exomologese hebben gedaan, zonder dat hun door opziener en geestelijkheid de hand is opgelegd, wordt hun het heilige avondmaal gegeven." (Ep. 16 : 2.)

Dat de zonden van den Christen vergeven zijn bij diens doop, is bij dat alles voorondersteld; volgens Cyprianus (ep. 69 : 7) heeft de doopeling instemmend te antwoorden op de vraag: „Gelooft gij aan vergeving van zonden en eeuwig leven door de heilige ecclesia?" Zegt o.a. Kyrillos van Jeruzalem (*315—386) in zijne Katechesen (19 : 6): „ik geloof in den Vader en in den Zoon en in den Heiligen Geest en in een doopsel der boete", in de geloofsbelijdenis van Konstantinopel

---

[1]) 'Clerus'. De klêros is oorspronkelijk lot, aandeel, erfenis; „hun wordt geen klêros gegeven", heet het in de Alexandrijnsche overzetting van Num. 26:62 en Philo zegt: „de logos is een priester, wiens klêros de Eeuwige is." (L. A. 3:26.) Bij Hippolytus (de Hær. 9:12) staat klêros voor aandeel aan kerkbestuur, voor kerkelijk ambt, en zoo heeten ook bij Cyprianus de bekleeders van kerkelijke waardigheden 'clerici': ep. 55, 7; ἐν κλήρῳ εἶναι, 'in clero esse', is dus het bekleeden van een kerkelijk ambt, doch zal dan het behooren tot den 'clerus' zijn gaan beteekenen, dat hier en elders (bijv. ook in ep. 40) voorondersteld is.

(a⁰ 381), die naar het Roomsche missaal in het Latijn nog dagelijks wordt nagezegd, wordt één doopsel tot vergiffenis van zonden beleden. Kan deze vergiffenis door een onrechtzinnigen en buiten de gemeenschap staanden dooper bewerkt worden? Volgens de Roomsche opvatting sedert Stephanus (254—257) is de ketterdoop geldig, doch oorspronkelijk heeft men daarover beginselvaster gedacht; zoo schrijft o.a. St. Clemens van Alexandrië in zijne 'Mengelingen': „*De ketterdoop is niet het eigenlijke en echte water.*" (Strom. I p. 317 Sylb.) En Tertullianus oordeelt: „De ecclesia is in de ark (van Noach) zinnebeeldig bedoeld." (De Bapt. 8.) Zoo beweert ook Origenes: „Buiten de ecclesia wordt niemand behouden." (De Jesu Nave hom. 3 : 5.) En Cyprianus: „*Heil buiten de ecclesia is er niet.*" (Ep. 73 : 21.) „Wanneer de Novatianen zeggen: gelooft gij vergeving van zonden en eeuwig leven door de heilige kerk, dan liegen zij bij hunne vraag, want zij hebben geene kerk. — *Hoewel in den doop de zonden van een iegelijk worden kwijtgescholden, bewijst en verklaart de Heer in zijn evangelie, dat zonden alleen door dezulken kunnen vergeven worden, die* (zelven) *den heiligen geest hebben.* Want wanneer hij na de opstanding zijne leerlingen uitzendt, spreekt hij tot hen, zeggende: Gelijk de Vader mij gezonden heeft, zoo zend ik ulieden. Toen hij dit gezegd had, blies hij op hen en zeide tot hen: Ontvangt den heiligen geest. Wanneer gij iemands zonden vergeeft, ze worden hem vergeven;

hebt gij ze gehouden, ze worden gehouden. Op deze plaats toont hij aan, dat alleen de zoodanige doopen en zondenvergeving verleenen kan, die (zelf) den heiligen geest heeft." (Ep. 69 : 7, 11.) Zijn tijdgenoot Firmilianus van Cæsarea (+ 269) is dat geheel met hem eens; ook deze vindt, dat iemand, die niet zelf op de rots der gemeente, op de petra der apostolische geloofsbelijdenis [1]) staat, geen zonden uitwisschenden en kwijtscheldenden doop vermag toe te dienen. „Van welken aard," zoo schrijft hij, „de dwaling en hoe groot de verblindheid is van iemand die (zooals Stephanus van Rome) zegt, dat vergeving van zonden bij de synagogen der sectarissen kan verleend worden en niet op den grondslag blijft van de eene Ecclesia, die eenmaal door Christus op de Petra bevestigd is, valt hieruit op te maken, dat Christus alleen tot Petrus heeft gezegd: al wat gij bindt op aarde, zal gebonden zijn ook in de hemelen en al wat gij op aarde hebt ontbonden, zal ook in de hemelen ontbonden zijn, en nogmaals in het evangelie wanneer Christus alleen op de apostelen heeft geblazen zeggende: Ontvangt den heiligen geest; wanneer gij iemands zonden vergeeft, zij worden hem vergeven; hebt gij ze gehouden, ze worden gehouden. *De bevoegdheid* alzoo *om zonden te vergeven is verleend aan de aposte-*

[1]) Het Roomsch Missaal op den 28sten Juni: „Geef, bidden wij, almachtige God, dat geene beroeringen ons mogen schokken, die Gij op *de petra der apostolische belijdenis* bevestigd hebt." De mos orandi is hier niet lex credendi gebleven.

len en aan de gemeenten die zij, door Christus uitgezonden, hebben gesticht *en aan de opzieners*, die hen bij plaatsvervangende ordening hebben opgevolgd." (Cypr. ep. 75 : 16.)

De vaders van Trento hebben beweerd, dat in Joh. 20 : 23 op het duidelijkst de bevoegdheid wordt verleend, om zonden te vergeven en te houden tot verzoening der ná den doop gevallene geloovigen en de gezamenlijke vaders dit eenstemmig altoos begrepen hebben. In een geschrift over 'Oud-Katholieke aanvallen op de Roomsch-Katholieke boete-instelling' heeft de Zwitsersche Roomsche Dr. P. A. Kirsch van 'de bekende redeneering bij zuivere gevolgtrekking' moeten afzien: — „*Wir verzichten vollständig auf den bekannten Vernunftschluss.*" (Zie blz. 1 in eenen 'Terugblik op de verhandelingen over de Roomsche oorbiecht' door den 'christelijk katholieken' bisschop Dr. Ed. Herzog: Olten 1903.) En wat de vaders betreft, is hier te erkennen, dat de eersten, bij wie Joh. 20 : 23 in het gezicht treedt, in hun Oud-Christelijk bewustzijn voor de bedoelde woorden alleen plaats hebben gevonden met betrekking tot den doop: eene volmacht van Christus, om zonden te vergeven ná den doop, was hun nog niet tot bewustzijn gekomen, — allerminst als een voorrecht van eigenmachtig handelende gemeentehoofden. Nog bij Firmilianus komt de opziener als orgaan der gemeente bij aangelegenheden van zondenvergeving eerst na die gemeente in aanmerking; nog

bij Cyprianus is de episcopus geen priesterlijk middelaar tusschen de gemeente en den ... Middelaar. (Vgl. 1 Tim. 2 : 5, 1 Petri 2 : 9, Just. Dial. 116, Iren. 4 : 8. 3, Tert. de Exh. Cast. 7, Aug. de C. D. 20 : 10.) Zoo 'hiërarchisch' als Cyprianus bereids voelt, in zijn geschrift over de gevallenen (§ 17) zegt hij uitdrukkelijk: „Niemand bedriege zichzelven, *niemand misleide zichzelven; alleen God kan zich ontfermen.* Vergeving van zonden, die tegen Hem begaan zijn, kan alleen Hij verleenen, die onze zonden gedragen, die voor ons geleden heeft ... Vervloekt is de man, die zijne hope stelt op eenen mensch!" Dat de kerkelijke boete en verzoening in zijne dagen nog niet de Roomsche macht van den priesterlijken biechtvader vooronderstelde, waaraan bij het spreken over de biecht nu gedacht wordt, blijkt op het duidelijkst, waar hij van de gevallenen zegt: *Is er geen presbyter bij de hand, dan kunnen zij in geval van doodsgevaar ook bij eenen diaken belijdenis vun hun misdrijf doen,* om zoo na handoplegging tot boete in vrede tot den Heer te kunnen gaan." (Ep. 18 : 1.) „Bij ons," bericht Firmilianus, „gaat het zoo, dat wij oudsten en oversten jaarlijks vergaderen tot afdoening der zaken, die aan onze zorg zijn toevertrouwd, ten einde de meer bezwaarlijke aangelegenheden bij gemeenschappelijk overleg te regelen en ook voor de gevallene, na het heilzame bad door den Duivel gewonde, broeders genezing te zoeken door de boete, — *niet alsof zij van ons vergiffenis van zonden ver-*

kregen, maar opdat zij door ons tot het besef hunner misdrijven mogen worden gebracht en genoopt worden, den Heer volledíger voldoening te geven." (Cypr. ep. 75 : 4.) „Deze plaats," zegt terecht in 1854 G. E. Steitz op blz. 51 zijner verhandeling over 'het Roomsche boetesacrament', „onderricht ons onweersprekelijk over het boetewezen der oude Kerk."

Zoo laat ons dan Cyprianus niet verkeerd verstaan wanneer hij schrijft: „Ieder uwer, wat ik u bidden mag, zeer geliefde broeders, belijde zijne zonde, zoolang hij, die gezondigd heeft, nog in leven is en zijne belijdenis nog kan worden aanvaard, zoolang voldoening en kwijtschelding door de priesters bij den Heer nog welkom is." (Tot de gevallenen: § 29.) De 'sacerdotes' of priesters hier bedoeld zijn de episcopen als organen der gemeenten bij de openlijke exomologese van uitgeworpenen of afgevallenen, en de synode van Illiberis of Elvira bijvoorbeeld, zal ons in 305 weder zeggen, dat de ambtsverrichting dier gemeentehoofden in dezen niet in het vergeven van zonden naar latere Roomsche opvatting heeft bestaan. „Indien iemand," zoo beslist in haar 32sten canon de synode van Elvira, „indien iemand door zwaren val in staat van doodzonde is geraakt, moet hij niet boete doen bij eenen presbyter, maar liever bij den episcopus; in dringend ziektegeval evenwel moet noodzakelijk ook de presbyter de communie (= gemeenschap) kunnen verleenen, alsmede de diaken, wanneer dat aan dezen door den sacerdos

(d. i. door het gemeentehoofd, door den episcopus) is opgedragen." Kennelijk is ook hier de toelating tot 'de communie' in beginsel nog eene kerkrechtelijke verzoening met de gemeente. Ook Lactantius, die na 317 is overleden, weet niets van een christelijken priester als middelaar tusschen de leeken en hunnen God: de zondaar heeft rechtstreeks met God zelven te doen, al hooren wij bij hem op nieuw van de 'oude en heilzame kerkelijke boete', waartegen in 251 Novatianus te Rome in verzet was gekomen. „Vergeving," zegt Lactantius, „verwerven wij, wanneer wij ons hart hebben ontbloot, dat is door belijdenis van zonden, aan God voldoening hebben gegeven." (I. D. 4 : 17; vgl. 6 : 13, 24.) „Maar toch, dewijl zich alle vereenigingen van sectarissen de Christenen bij uitnemendheid en hunne kerk Katholiek achten, hebben wij te weten, dat de ware kerk die is, waarin belijdenis is en boete, die zonden en wonden, waaraan de zwakheid des vleesches onderhevig is, op heilzame wijze geneest." (I. D. 4 : 30.) Nog Pacianus van Barcelona heeft die genezing als eene aangelegenheid vol bezwaar gekend; in het vierde hoofdstuk eener Opwekking tot Boete zegt hij na vermelding van afgoderij, bloedstorting, en ontucht: „*De overige zonden laten zich goedmaken, doordat men er betere daden tegenover stelt,* doch déze drie vergrijpen zijn te schuwen gelijk de aanblazing van eenen basilisk, gelijk de giftbeker, gelijk een doodbrengend riet." (Cf. Verg. Aen. 4 : 73.) Hij weet, dat de lust

niet groot is, de boete zoo deugdelijk te bedrijven, als Tertullianus ons die geschilderd heeft (cap. 10), dat men voor de boete reeds als zoodanig terugdeinst (cap. 6) en dat er gevallen voorkomen van zondaren, die bij de geestelijkheid het doen van boete eerst op zich hebben genomen en er daarna weder van hebben afgezien. (Cap. 9.) De biecht in onzen zin van het woord heeft men bij hem zelfs als 'sacrament' willen vermeld vinden, dewijl hij in § 6 van een opstel over den Doop de woorden bezigt: „Zoovelen hem aangenomen hebben, aan hen heeft hij macht gegeven om kinderen Gods te worden; dat nu kan niet anders geschieden dan door het sacrament van doop, chrisma en bisschop," — „lavacri et chrismatis et antistitis sacramento." Het is echter meer dan twijfelachtig, of hier in derden aanleg van een 'sacrament der boete' sprake is, en al ware dit zoo, dan zoude nog het woord 'sacrament' bij Pacianus voor de Roomsche leer betreffende de biecht niets bewijzen.

'Sacramentum', oorspronkelijk naar het schijnt de zaak of daad, waarmede men zichzelven of iemand anders tot iets heiligt, wijdt of verbindt, is uit het klassieke Latijn den geletterde het beste bekend in de beteekenis van soldateneed, van eed op het vaandel, zooals wij zouden zeggen; ook in het algemeen beteekent 'sacramento se obstringere' het afleggen van eenen eed, in het Fransch nog altijd 'serment' geheeten. De rechtsgeleerde kent het Latijnsche woord

ook als aanduiding eener geldsom, die bij een burgerlijk rechtsgeding tot onderpand of waarborg gestort en door den verliezer verbeurd werd; zoo konde het verder zelfs gebezigd worden van eene weddenschap, die op eene ter beslissing van het gerecht te verbeuren geldsom door klager en beklaagde werd aangegaan. Dat echter 'sacramentum' als 'sacra res' (Catech. Rom. 2 : 1, 2) of 'signum rei sacræ' (Catech. Rom. 2 : 1, 3) de vertaling zijn kan van het Grieksche woord 'sym'bolon' en als vertaling van 'mystérion' bij wijze van aanduiding eener godsdienstige plechtigheid iets geheimzinnigs, eene verborgenheid kan beteekenen, wordt uit de tot ons gekomene overblijfselen van het klassieke Latijn niet duidelijk. Doch in Dan. 2 : 18 en 4 : 6 (4 : 9) heeft de oude Latijnsche overzetting, die bij de Roomschen in gebruik is, op de plaats waar 'mysterion' de Grieksche lezing en 'verborgenheid' die der Statenvertaling is, het woord 'sacramentum'. „Nesciërunt sacramenta Dei", zij hebben de mysteriën Gods niet gekend, is de vulgate Latijnsche lezing ook van Wijsh. 2 : 22 en in Wijsh. 6 : 24 heet het: „non abscondam a vobis sacramenta Dei", de verborgenheden Gods zal ik voor ulieden niet verbergen. Zoo staat ook Tob. 12 : 7 voor mysterion of geheim des konings 'sacramentum regis'. 'Sacramentum' voor verborgenheid lezen wij in de Vulgata op vele plaatsen van het N. T., in Eph. 1 : 9, 3 : 3—9, 5 : 32 bijv., alsmede in Col. 1 : 27; in Col. 2 : 2 daarentegen vermeldt

de Vulgata kennis van het mystérium Gods. In 1 Tim. 3 : 16 staat weer 'sacramentum' en ook de verborgenheid der zeven sterren in Openb. 1 : 20 noemt zij een 'sacramentum septem stellarum', evenals de verborgenheid van de vrouw en het beest in Openb. 17 : 7 het 'sacramentum muliëris et bestiæ' heet.

In het midden der tweede eeuw vermeldt Justinus Martyr als godsdienstige plechtigheden 'de mysteriën van Mithras'. (Apol. 1 : 66, 4.) En bij gelegenheid zal hij van 'een groot symbool en mysterie' gewagen (Apol. 1 : 27, 4), doch een ónzer sacramenten meent hij dan daarmede niet. Wat echter de záák dier sacramenten betreft, geeft hij duidelijke inlichting, in zooverre hij in zijn verweerschrift voor de Christenen als Christelijke plechtigheden doop en avondmaal beschrijft (Apol. 1 : 61, 65), de beide 'sacramenten' dus, die tegenover het Roomsche hof door de hervormers zijn vastgehouden, en alleen om doop en avondmaal gaat het tegen het einde der tweede eeuw ook bij Irenæus. Tertullianus, die bij gelegenheid (adv. Prax. 30) aan den Romeinschen soldateneed doet denken, doordat hij de bij den doop door iederen Christen afgelegde geloofsbelijdenis (*τὰ σύμβολα τῆς μυήσεως*· Clem. Alex. Protr. 2 : 15, *τὰ τῆς πίστεως σύμβολα*· conc. Laod. c. 7) 'Christianum sacramentum' noemt en wien in tegenstelling met de vulgate Latijnsche lezing van Col. 2 : 2 de kennis van verborgenheden eene 'agnitio sacramentorum' is (de Jejun. 7), zoodat hij van eene hem be-

kende 'zuster' zegt, dat zij 'sacramenten' ziet en hoort (de An. 9), — Tertullianus schijnt in dezen ook al niet verder te zijn geweest, al volgen bij hem op den doop terstond eene zalving en eene handoplegging. (De Bapt. 7 en 8.) 'Lavacri sacramenta' ofte wel doopplechtigheden vermeldt hij de Virg. Vel. 2, en een 'eucharistiæ sacramentum' brengt hij 'de Cor. Mil.' 3 ter sprake, en dat hij naar onze wijze van spreken slechts die twee 'sacramenten' of plechtigheden kent, toont hij dan 'de Exh. Cast.' 7, gelijk hij ook 'adv. Marc.' 4 : 34 'sacramentum baptismatis et eucharistiæ' vermeldt zonder meer. Cyprianus, die op een 'symbolum' doopt (ep. 69 : 7; cf. Firm. Mat. 18), doch op zijne beurt in verband met de avondmaalsviering 'sacramentum' schrijft voor verborgenheid of geheimenis (ep. 63 : 11, 12), laat den nieuweling 'door beide sacramenten' of plechtigheden geboren worden (ep. 72 : 2): „ook gezalfd moet iemand worden, die gedoopt is, opdat hij door ontvangst van het chrisma, dat is van de zalving, een gezalfde Gods zij en de genade van Christus in zich hebbe." (Ep. 70 : 2; cf. 2 Cor. 1 : 21, 1 Joh. 2 : 27, Tert. adv. Marc. 1 : 14, Theoph. ad Aut. 1, conc. Laod. c. 48 etc. Augustinus: „Christenen heeten wij om het geheimzinnige chrisma." De C. D. 20 : 10.) Ook onder hem volgde overigens eene handoplegging terstond na den doop. (Ep. 73 : 9.) Elders gewaagt onze geloofsgetuige van de Drieëenheid, 'op wier sacrament' of verborgenheid de volke-

ren gedoopt worden. (Ep. 73 : 5.) Firmilianus schrijft, dat de Romeinsche gemeente door hare Paaschviering en vele andere godsdienstige 'sacramenten' of plechtigheden van de gemeente uit Jeruzalem afwijkt (Cypr. ep. 75 : 6), en van Noachs ark zegt hij, dat zij van de Christelijke kerk een 'sacrament', dus een voorbeeld of liever zinnebeeld is geweest. (Cypr. ep. 75 : 15.) In de vierde eeuw gewaagt Hilarius van Poitiers (+ 367) van het 'sacrament' des doops, doch een 'sacrament' is hem eveneens de kruisiging; ook het kruis is hem een 'sacrament' en verder noemt hij zelfs het geloof en het gebed 'sacramenten', zoodat men in zijnen zin zoude kunnen gewagen van een 'sacrament der biecht' bij den aanvang van het H. Misoffer en voor de uitdeeling van 'het allerheiligste Sacrament'. Zoo weifelt het 'sacrament' tusschen 'ding' en 'feit', tusschen 'teeken' en 'beteekenis', tusschen 'zinnebeeld' en 'verborgenheid', tusschen *σύμβολον* en *μυστήριον*. Spreekt Pacianus van 'lavacrum en chrisma' als van sacramenten, dan kunnen het doopen en het zalven, doch ook het doopwater en de zalfolie en telkens beiden tegelijk bedoeld zijn; dat het doopwater zelf door de 'epiklese' [1]) van Vader, Zoon en H. Geest

---

[1]) Bij den heiligen maaltijd des Heeren is de *ἐπίκλησις* oorspronkelijk de consecratie, doch de Roomsche kerk heeft die oorspronkelijke epiklese niet behouden: zij doet niet meer na het verhaal van het laatste avondmaal het liturgische gebed, bedoeld in Just. Apol. 1 : 66.2, Iren. 4 : 18.5, Orig. c. C. 8 : 33, Cyrill. Hiërus. Catech. 5, Bas. de Sp. S. 27.66, Ambr. de Fide 4 : 10.125, Const. Ap. 8 : 12 enz.

eene kracht van heiligheid ontvangt, zegt bijv. Kyrillos van Jeruzalem (Katech. 3 : 3), terwijl daarbij voor Kyrillos van Alexandrië (+ 444) zelfs ἀναστοιχείωσις, wezensverandering, plaats heeft (In Johann. 3 : 5), en ook de heilige zalfolie blijft voor den eerste bij de 'epiklese' niet gewoon water, maar wordt eene genadegave van Christus, die zijne goddelijkheid teweegbrengt door de aanwezigheid van den H. Geest. (Catech. Myst. 3 : 3.) Ambrosius van Milaan (+ 397) heeft bijv. van 'het sacrament der menschwording Gods' gewaagd; „dit is het sacrament onzes heils", zegt hij in zijn werk over het Geloof (4 : 165, vgl. 4 : 45.46), waarin ook 'sacramenten van den dood des Heeren' worden vermeld. ('De Fide' 4 : 125.) Augustinus (354—430) zegt van de 'sacramenten', dat het zichtbare teekenen van goddelijke zaken zijn, waarin niet de teekenen zelven, maar de daarmede bedoelde onzienlijkheden vereerd worden ('de catech. rudd.' 26); „het zichtbare offer is dus het sacrament van een onzichtbaar offer, het is een gewijd teeken," zegt hij 'de C. D.' 10 : 5. Doch daarbij blijft het in geenen deele: elders geeft hij te verstaan, dat er 'een diep sacrament' te begrijpen valt, — „certe profundum sacramentum nos intellegere voluit" (ep. 140 : 14), en wat hem dan zoo al een sacrament dunkt, blijkt uit de opmerkingen, dat een getal een sacrament kan zijn, dat Noachs ark een sacrament geweest is en dat de sacramenten der oude bedeeling voorteekenen zijn geweest van Christi

komst. „Prima sacramenta prænuntiativa erant Christi venturi", schrijft Augustinus tegen Faustus 19 : 13. De paaschviering noemt hij een sacrament (ep. 55 : 2 ad Jan.), en over den doop zegt hij, dat daarbij de woorden het water tot sacrament maken. „Wie heeft er ooit aan getwijfeld," schrijft hij dan verder, „dat de ongedoopte kleinen, die enkel onder de erfzonde liggen en niet door eigene zonden worden gedrukt, in eene allerlichtste verdoemenis zullen verkeeren?" ('Contra Jul.' 5 : 11.) „Grootelijks echter misleidt en faalt degene, die beweert, dat zij *niet* in de verdoemenis zullen zijn." ('De peccat. mer. et. rem.' 1 : 16.) „De sacramenten (= zinnebeeldige plechtigheden) van de Heilige Kerk geven genoegzaam te kennen, dat de kinderkens door de genade van Christus van den dienst des Duivels worden bevrijd." ('De pecc. orig.' 40; cf Joh. 3 : 5, Iren. 2 : 22.4, Tert. de Bapt. 18, Orig. hom. 8 in Lev., Cypr. ep. 64 : 5.)

Dat 'sacramenten' in het Grieksch heilige symbola 'of' mysteriën en geheimzinnige plechtigheden, τελεταί hebben te heeten, bemoeilijkt eigenlijk het antwoord op de vraag, hoe de Grieksche kerk oorspronkelijk denkt over de ... Roomsche sacraménten. Evenals Josephus (88—100) 'eene ontzettende geheimzinnigheid', μυστήριόν τι φρικτόν, van de Essenen had weten te vermelden (de B. J. 2 : 8, 5), is voor den Jeruzalemschen Kyrillos de opdracht der gewijde elementen bij het heilige avondmaal 'een heilig en allerontzettendst

offer', ἁγία καὶ φρικωδεστάτη θυσία (Catech. 5 : 9), dat voor Johannes Chrysostomos (+ 407) eene allerontzettendste geheimzinnigheid is als φρικωδεστάτη τελετή (de Sacr. 3 : 4): is nu die 'teleté' of dat 'mystérion' als zoodanig 'sacrament'? In allen gevalle kent Johannes Chrysostomos slechts twee 'geheimzinnigheden', waardoor de Kerk in stand blijft. Tusschen de jaren 475 en 500 echter noemt dan de schrijver der op naam van Dionysius den Areopagiet (Hd. 17 : 34) tot ons gekomene geschriften, die in het Roomsche Brevier nog altoos echt heeten en ook in den Roomschen Catechismus van 1566 meermalen worden aangehaald, *zes* zinnebeeldigheden of 'symbola' (de eccl. hier. 1), waaronder dan weliswaar slechts vier van de latere Roomsche 'sacramenten' voorkomen, want tot zijn zestal rekent hij het monachisme en de gebruiken voor de overledenen, terwijl hij zwijgt over huwelijk, zalving der zieken en biecht. Volgens den Roomschen Catechismus (2 : 6, 3) is 'het laatste oliesel' een sacrament genoemd door paus Innocentius I (402—417), doch feitelijk heeft die 'eene soort van sacrament' gezien in het chrisma, dat als zoodanig niet ter zalving mocht worden verstrekt aan bedlegerige boetelingen (ep. ad Decentium Eugubinum episc.); *voor Gregorius I* (590—604) *is* dan ook *de 'reconciliatie' van den zondaar een sacrament* geweest. Eigenaardig is in dezen een getuigenis van Isidorus van Sevilla (570—636): „Een sacrament is er bij eene plechtigheid, wanneer de handeling zoo geschiedt, dat

zij geacht wordt iets te beteekenen wat heiliglijk is op te vatten. Sacramenten nu zijn doopsel en chrisma, lichaam en bloed van Christus, die sacramenten heeten, omdat onder het hulsel van lichamelijke zaken de goddelijke kracht meer in het verborgen het heilzame dierzelfde sacramenten bewerkt, waarom zij dan ook naar hunne verborgene of gewijde krachten sacramenten heeten." (Etym. 6 : 19, 30.) Doopwater en zalfolie worden hier naast elkander gedacht, evenals brood en wijn des avondmaals, waarin eigenlijk begrepen is, dat Isidorus aan vier heilige en gewijde zinnebeeldigheden in onzen zin van het woord twéé sacramenten zoude hebben geconstateerd, al getuigt zijne opmerking meteen van den grooten eerbied, die in de Kerk schier van den beginne voor het chrisma gevoeld is. De Roomsche ordinarii wijden het nog altoos op Witten Donderdag, en bij doop, vorming, priesterwijding, kroning van vorsten en inwijding van kerken wordt het dan gebezigd, nadat het met groote plechtigheid is gereed gemaakt. „Ik bezweer u," zegt volgens het Roomsche Pontificaal de bisschop, „ik bezweer u, schepsel van olie, bij God den almachtigen Vader, den Schepper van hemel en aarde, zee en alles wat daarin is, dat alle kracht van den Tegenstrever, het geheele heer des Duivels, alle toeleg en elk spookbeeld van den Satan van u worde uitgeroeid en verjaagd, opdat gij voor allen, die met u te zalven zijn, tot eene aanneming wordet van kinderen door den Heiligen

Geest." En met gebogen hoofd groet de pontifex de olie na de wijding en zegt: „Wees gegroet, heilig chrisma!" En dat doet hij ten tweeden en derden male, telkens luider sprekende, en na de derde maal kust hij den rand der flesch, waarop hij gaat zitten en de mitra op het hoofd krijgt. Twaalf priesters, die erbij staan, treden achtereenvolgens op den disch toe, waarop de 'ampulla chrismatis' geplaatst is, maken hunne buiging voor het Hoogwaardige op het altaar en voor den pontifex, en knielen tot driemalen op verschillenden afstand voor de flesch neer, waarbij zij op telkens hooger toon zeggen: „Wees gegroet, heilig chrisma!" Hebben zij dat gedaan, dan kussen zij eerbiedig den rand der flesch en keeren naar hunne plaats terug. Aldus de 'benedictio chrismatis' volgens het Pontificale Romanum.

Volgens de in 646 gehoudene zevende Toletaansche synode worden bij het Misoffer door de priesters 'de heilige *mysteriën* geconsacreerd' (c. 2.), evenals ook in den Roomschen Catechismus (2 : 4, 14) van ongezuurd brood 'de heilige mysteriën' vervaardigd worden, hoewel eigenlijk met Epiphanios († 403) de heilige en sacramenteele maaltijd 'mysterion' is te noemen. (Cf. Epiph. de Hær. 30 : 16.) In de liturgieën der zevende eeuw geeft men dan verder den naam 'sacrament' aan de komst des Heilands, het kruis, de geloofsbelijdenis, den vastentijd en de .... Heilige Maagd; ook het bij den doop gebezigde gewijde

zout heet daar sacrament, evenals nu nog in het Rituale Romanum. Doch Johannes van Damascus een schrijver der achtste eeuw, behandelt in zijn werk over 'het rechte geloof' (4 : 13), wanneer hij de leer der 'mysteriën' ontvouwt, wederom niets anders dan doop en avondmaal, waarbij dan overigens natuurlijk allerlei 'symbola' onbesproken voorondersteld blijven. Slechts doop en avondmaal hebben in de negende eeuw ook Rabanus Maurus en Paschasius Radbert gekend, doch Walafrid Strabo noemt weder doopsel, chrisma en het sacrament des altaars; kort na het jaar 1000 kent Fulbert van Chartres als vereischten tot zaligwording slechts het geloof in de Drieëenheid, den doop en het avondmaal. *Een sacrament heet de biecht in de 69ste oratie van Petrus Damianus (1007—72),* waarop dan in den loop der elfde eeuw een volgeling en vriend van Gregiorus VII (1073—'85), bisschop Bonizo van Sutri, in eenen 'libellus de sacramentis' beweert, dat twee sacramenten door Christus zelven en eenige door de apostelen zijn ingesteld, meteen erkennende, dat de Kerk zich van een onbepaald getal 'sacramenten' (= zinnebeeldigheden) bedient, die haar niet bevolen zijn. *Het aan Augustinus onderschovene geschrift over ware en verkeerde boete,* dat zooveel tot de ontwikkeling der biecht heeft bijgedragen, *weet niets van een sacraménd der biecht.* Hildebert van Tours (+ 1134) heeft in zijne 132ste leerrede negen sacramenten genoemd, en twee ervan zijn de kerkwijding en de wijding van kerkbe-

noodigdheden; voor Hugo van Sint Victor (1098—1141) was het getal der sacramenten zelfs tot eene onbepaalde verscheidenheid verloopen, al noemt hij alleen doop en 'communie' noodig ter zaligheid. Bernhard van Clairvaux (1091—1163), die overigens de biecht op zijne beurt bij gelegenheid een sacrament noemt, zegt in eene leerrede over den (laatsten) maaltijd des Heeren: „Sacramenten zijn er vele, en tot het overdenken van allen is de tijd te kort; wij zullen dus een en ander zeggen over drie, die met ons getijde nogal verband houden .... Opdat wij aan de vergeving der dagelijksche zonden niet zouden twijfelen, hebben wij daarvan een sacrament in de voetwassching." Inderdaad kan met het oog op Joh. 13 : 14—15 van eene 'sacramenteele' of zinnebeeldige instelling der voetwassching door den Heiland eerder sprake zijn, dan bij het meerendeel der plechtigheden, die als 'sacramenten' door de Roomschen thans worden aangemerkt.

In de verscheidenheid van verborgenheden, godsdienstige plechtigheden en zinnebeeldigheden, die op die wijze door het woord 'sacrament' werden aangeduid, is dus niet dan na verloop van vele eeuwen de betrekkelijke vastheid van opvatting gekomen, waarmede wij nu vertrouwd zijn; tot het midden der twaalfde eeuw is de Kerk geweest zonder de leer der sacramenten, zooals die toen aldra door de godgeleerden van Parijs voor haar is uitgewerkt. *Eerst Petrus Lombardus* (+ 1164), 'de Meester der

Spreuken', *komt met* doopsel, vormsel, broodzegening of eucharistie, boete, laatste zalving, cleruswijding [1]) en huwelijk als *'de zeven sacramenten van het Nieuwe Verbond'* (Sentt. 4 : 2, 1), doch beweert daarbij, dat het sacrament der boete en dat des huwelijks zoo oud zijn als het menschelijk geslacht. 'De onweersprekelijke leeraar' Alexander van Hales (+ 1245) erkent nogmaals, dat de Heiland zelf twee sacramenten heeft ingesteld, het sacrament van den doop en dat der eucharistie (Summa 4 : 8. 2, 1) en van het vormsel zegt hij: „Zonder vooroordeel is te zeggen, dat noch de Heer dit sacrament heeft ingesteld, noch de apostelen. Ingesteld is het (in 845) ter kerkvergadering van Meaux [2]) (èn) wat betreft den vorm der woorden en (wat betreft) de elementaire stof." (Summa 4 : 24, 1.) *In de Oostersche kerk vinden wij het zevental* dan *omtrent 1270 bij den monnik Job, doch juist niet de biecht,* maar in de plaats daarvan het monachisme, en eerst het concilie van Florence heeft onder Eugenius IV in 1439 voor beide zijden der Katholieke kerk het zevental in den Roomschen zin vastgesteld, sedert welken tijd ook de oosterlingen het zoo laten gelden.

---

[1]) 'Ordo' is eigenlijk een woord, waarmede wel eens de Romeinsche senáát was aangeduid en beteekent dus in den grond zooveel als 'kerkeraad' van episcopus, presbyters en diakenen.

[2]) Feitelijk was de canon, waarop Alexander doelt, in 829 te Parijs vastgesteld, doch hij staat in het kerkrecht met het bovenschrift: 'ex concilio Meldensi'. (Decr. III de Consecr. dist. 5 cap. 7.) En bovendien spreekt hij van de... händoplegging, die de Roomsche kerk in hare 'bevestigende' verbijzondering der zalving na den doop juist niet heeft bestendigd.

En ten slotte beslist dan *het concilie van Trente: „Indien iemand mocht zeggen, dat niet alle sacramenten des Nieuwen Verbonds door Christus zijn ingesteld, of dat er meer of minder dan zeven zijn, ... dan zij hij vervloekt!"* (Sess. 7 de sacr. can. 1.) „Vraagt men," zegt dan ook de pauselijke hoftheoloog Giovanni Perrone, „of de sacramenten des N. Vs. door Christus allen rechtstreeks dan wel sommige slechts middellijk zijn ingesteld, dan antwoorden wij, dat het verreweg het waarschijnlijkst (!) is, dat zij allen door Christus rechtstreeks ingesteld zijn. Want alleen (!) aan het sacrament van het laatste oliesel zoude men kunnen twijfelen, doch het concilie van Trente heeft er duidelijk genoeg bij gezegd, dat het door Christus ingesteld en door den apostel Jacobus bekend gemaakt is, zij het ook, dat het zoo niet is 'omschreven'." (Pr. Th. 7 : 15.) „De synode van Trente alzoo beslist in laatsten aanleg ook over zuiver geschiedkundige vragen," merkt K. v. Hase (1800—'90) op in zijn 'Handboek van Protestantsche Polemiek'. (Blz. 415 der 5de opl.) De lezer dezes echter weet nu wat hij te denken heeft van de bewering in den Roomschen Catechismus, dat de sacramenten der Katholieke kerk, zooals uit de Schriften wordt bewezen en door der vaders getuigenis tot ons is gekomen en door het gezag der conciliën bevestigd wordt, ten getale van zeven omschreven zijn: 'Catech. ex decreto concilii Tridentini' 2 : 1, 14.

Wanneer de conciliën van Nicæa (a^0 325) en Con-

stantinopel (a° 381) gehouden worden, zijn wij nog verre van het Roomsche sacrament der biecht. De zoogenoemd Apostolische Constituties, die de gemeentehoofden zeer in de hoogte steken en de kerkelijke opvattingen en gebruiken van het einde der vierde eeuw weergeven, al zijn zij in het 'decreet van Gelasius' (a° 495) en ter Trullaansche synode (a° 692) weder verworpen, — de 'Apostolische Constituties' zwijgen nog over de biecht. De Catechismus Romanus, die nog al veel in bewijsplaatsen doet, waarmede het reeds geschiedkundig gesproken bedenkelijk gesteld is, beroept zich onder anderen op den H. Ambrosius († 397), omdat die gezegd heeft: „Men kan van de zonde geene rechtvaardiging verwerven, wanneer men ze niet beleden heeft." (C. ex d. C. Tr. 2 : 5, 46.) En daarbij wordt dan verhaald, hoe de heilige somwijlen geweend heeft, over hetgeen hij te hooren had gekregen. (2 : 5, 63.) Doch wanneer Ambrosius over de kerkelijke boete spreekt, is het nog altoos de oude openlijke boete, die bedoeld wordt; deze is het, die hem doet schrijven: „Velen komen uit vrees voor straf hiernamaals in het bewustzijn hunner zonden de boete áánvragen, doch worden, wanneer zij die hebben opgekregen, door schaamte van het openlijke smeekgebed afgehouden." (De Pœn. 2 : 9.) *„Evenals men slechts eenmaal gedoopt wordt, kan men ook slechts eenmaal boete doen, die dan echter openlijk geschiedt. Want boete voor de zonde moeten wij alle dagen doen, doch deze is voor*

de lichtere, de andere voor de zwaardere overtredingen." (Aldaar, 2 : 10.) Eene dagelijksche en daarbij openlijke boete weliswaar kent de Kerk van den beginne als inleidende plechtigheid bij het H. Offer, die dan echter in hare niemand buitensluitende wederkeerigheid door niemand behoeft te worden geschuwd; de priester zelf maakt daarbij een begin. „Ik belijd," zoo spreekt hij, „voor God almachtig, voor de H. Maria altijd maagd, den H. aartsengel Michaël, den H. Johannes den Dooper, de HH. apostelen Petrus en Paulus, voor alle heiligen en voor u, broeders, dat ik zeer heb gezondigd met gedachten, woorden en werken, door mijne schuld, mijne schuld, mijne overgroote schuld. Daarom bid ik de H. Maria altijd maagd, den H. aartsengel Michaël, den H. Johannes den Dooper, de HH. apostelen Petrus en Paulus, alle heiligen en u, broeders, bij den Heer onzen God voor mij te willen bidden." En de altaardienaren zeggen dan in naam der vergadering: „De almachtige God zij u genadig, vergeve u al uwe zonden, en geleide u tot het eeuwige leven!" „Amen," zegt de priester. Alsdan doen de dienaren belijdenis van zonden met dezelfde woorden als hij, in plaats van 'u, broeders' van zelf 'u, vader' zeggende, waarna de priester op zijne beurt de woorden spreekt: „De almachtige God zij u genadig, vergeve u al uwe zonden, en geleide u tot het eeuwige leven." Dienaren: „Amen!" Priester: „Kwijtschelding, ontbinding en vergeving onzer zonden ver-

leene ons de almachtige en barmhartige God." „Amen!" zeggen de dienaren in naam der vergaderde geloovigen. De Roomsche oorbiecht is eene herhaling onder vier oogen van bovenstaand 'Confiteor' met aanvullende vermelding van bijzonderheden, waarop de priester weer de voorbede uitspreekt, doch nu gevolgd door eene later in gebruik gekomene kwijtschelding- en ontzondigingsformule.

Johannes Chrysostomus (+ 407), die een werk over het priesterschap in zes boeken heeft nagelaten, waarin hij van dat ambt de waardigheid en lasten uitvoerig schildert, noemt zeventien priesterlijke bezigheden op, waarvan sommige niet eens kerkelijk zijn, doch van een ambtelijk biechthooren maakt hij geene melding. Toch geeft hij ('de Sacerdotio' 3 : 5) bij wijze van verheerlijking des priesterschaps eene bereids hiërarchisch gekleurde uitlegging van Mt 18 : 18 en Joh. 20 : 23, en in 403 heeft eene 'synode bij den eik' tegen hem onder meer de beschuldiging geuit, dat hij de zondaren in hunne verkeerdheden stijfde door de uitnoodiging, in hunne boetvaardigheid tot hem te komen, zoo dikwijls zij daaraan behoefte gevoelden, dewijl hij dan wel voor genezing zorgen zoude. Toch toont ook hij in zijne leerredenen heel wel bekend te zijn met den zonden uitwisschenden zegen eener belijdenis voor God alleen, waarbij de mensch zichzelven heeft te oordeelen; in eene rede over de boete bijvoorbeeld zegt hij: *„Getuigen hebt gij bij uwe belijdenis*

van zonden niet van noode; belijd ze in het verborgene en laat alleen God u hooren!" „Daarom," zoo spreekt hij elders, „vermaan en bid en smeek ik u, aan God gedurig belijdenis te doen. Ik breng u immers ook niet op het tooneel voor uwe mededienstknechten en ook dwing ik u niet, uwe zonden aan de menschen te openbaren: leg uw geweten bloot voor God." (Rede over Gods onbegrijpelijk wezen.) „Waarom toch schaamt gij u en bloost gij ervoor, zegt het mij, uwe zonden uit te spreken? Gij zegt ze niet aan eenen mensch, opdat die u berispe! Gij bekent niet aan eenen mededienstknecht, opdat die zich verheffe: den Heer, den barmhartige, den menschlievende, den geneesmeester toont gij uwe wonde. Niet dat hij, wanneer gij het niet zegt, het niet zoude weten, — weten deed Hij het al, eer gij het deedt." (Vierde leerrede over Lazarus.) Inderdaad, hier is aanleiding, om juist van de leerredenen weg aan het geschrift over het priesterschap te denken, wanneer de geleerde Jezuïet Dénis Petau (1583—1652) de opmerking maakt: „Veel is door de heilige vaders en met name door J. Chrysostomus in hunne leerredenen gezegd, wat bij aanlegging van den strengen maatstaf der waarheid zonder redelijken zin blijkt te zijn. Want dewijl zij in hoogdravenden trant tot eene bijna ongeletterde menigte spraken, werden zij menigmaal door zucht tot overdrijving en plotselinge opwellingen of warmte in hunne rede tot woordenrijke onbezonnenheden mede-

gesleept. Men heeft dan zulke uitspraken door vergelijking met andere plaatsen, zeggen wij van kerkvergaderingen, doch voornamelijk van andere vaders, te matigen en binnen de grenzen der waarheid terug te brengen." ('Animadv. in Epiph.' p. 244; II 2, CCXIV in de Panaria-uitgave van Oehler.)

Van Hiëronymus weet de Catechismus Romanus, dat hij gewezen heeft op de noodzakelijkheid, om boete te doen en zijne 'wonde' te openbaren aan broeder of leermeester, die eene geneeskrachtige tong heeft. (2 : 5, 46.) Doch er wordt niet aan toegevoegd, dat hij bij Mt 16 : 19 geschreven heeft: „Episcopen en presbyters, die deze plaats niet verstaan, matigen zich iets van den hoogmoed aan der Phariseeën, zoodat zij soms onschuldigen veroordeelen, of schuldigen meenen vrij te (kunnen) spreken, terwijl toch voor God niet gevraagd wordt naar uitspraak van priesters, maar naar het leven der schuldigen. In Leviticus (cap. 14) lezen wij, dat den melaatsche bevolen wordt, zich aan de priesters te vertoonen en de priester in geval van melaatschheid onrein maakt, niet alsof de priesters (inderdaad) melaatsch en onrein máákten, maar dewijl zij tusschen melaatschen en niet-melaatschen het onderscheid hebben vast te stellen." Ook vernemen wij niet, dat Hiëronymus bij Mt 18 : 18 de opmerking heeft gemaakt: „Gezegd had Hij: al wat gijlieden ontbindt op aarde, zal ontbonden zijn ook in den hemel, doch *de apostelen ontbinden met het woord Gods en*

de getuigenissen der Schriften en de vermaning tot deugden." (Comm. lib. 6 in Jes. proph. cap. 14; 3 : 160 in de Parijsche uitgave van 1704.) Men vergelijke daarmede de leer van Trento: „Mocht iemand zeggen, dat de sacramenteele kwijtschelding des priesters geene rechterlijke daad is, maar blootelijk ambtsverrichting, om uit te spreken en te verklaren, dat de zonden den biechteling vergeven zijn, ... dan zij hij vervloekt!" (Conc. Trident. sess. 14 can. 9.) „Wanneer iemand ... de instelling van dit sacrament verdraait tot eene volmacht om het Evangelie te verkondigen: hij zij vervloekt!" (Can. 3.) „Dat ... de bevoegdheid om zonden te vergeven en te houden tot verzoening der na den doop gevallene geloovigen aan de apostelen en hunne wettige opvolgers verleend is, hebben de gezamenlijke vaders eenstemmig altoos begrepen." (Cap. 1.)

Van dien aard is de 'Roomsche historie'. De Roomsche Catechismus citeert onder meer een geschrift van den H. Augustinus over ware en verkeerde boete (2 : 5, 29.40), dat..... onderschóven is, doch verzwijgt wat van hem nog ergens in het... Roomsche kérkrecht staat. „Een schip, waarop zich, uitgezonderd één boeteling, geen enkele geloovige bevond, geraakte eens in gevaar van vergaan. Er was iemand aan boord, die bedacht was op zijne zaligheid en vurig naar het sacrament verlangde, doch er was niemand, die dit konde toedienen behalve juist die boeteling. Deze had de heiligheid ontvangen, maar door de zonde, waar-

voor hij toen in staat van boete verkeerde, had hij ze weer verloren; het sacrament echter had hij niet verloren. Want indien men dit door zondigen verliest, waarom wordt men dan niet bij erlanging van verzoening na boete op nieuw gedoopt? Zoo verstrekte hij dan wat hij ontvangen had, en om nu niet op hachelijke wijze zonder verzoening aan zijn einde te komen, verzocht hij om verzoening aan den man zelven, dien hij gedoopt had. Dit is geschied, doch aan de schipbreuk zijn zij ontkomen. — Wie niet gelooft, dat dit doopen door eenen boeteling gebeurd is, dient toch te gelooven, dat het gebeuren kan." (Aug. ad Fortunatum; Decr. III de Consecratione 4 : 36.)

In zijne 351ste leerrede onderscheidt Augustinus nog geheel op de oude wijze drie gevallen van zondenvergeving. De eerste heeft plaats bij den doop, de tweede geschiedt, wanneer alledaagsche zonden ('quotidiana peccata') door boetegebeden en andere oefeningen worden uitgewischt en de derde is de kerkelijke reconciliatie of verzoening, wier verwerving slechts eenmaal in het leven mogelijk is, de verzoening voor de zonden, waarvan 'de apostel' zegt: „die zulke dingen doen, zullen het rijk Gods niet beërven." Voor eene biecht in den lateren Roomschen zin des woords is hier nog geene plaats, even weinig als in het geschrift over geloof en werken, waar (n° 48) onze kerkvader bij de minder zware zonden gewag maakt van de terechtwijzingen, 'quibusdam correptionum medicamen-

tis', die onder broeders bij gelegenheid in de rede liggen. „*Wat gaan mij,*" roept hij elders, „*de menschen aan, die mijne bekentenissen zouden willen hooren, als konden zij zelven al mijne zwakheden genezen? Een geslacht, dat alles te weten tracht te komen over het leven van anderen, doch traag is in verbetering van zichzelf? Wat willen zij van mij vernemen wie ik ben, zij die niet hooren willen wat zij zelven zijn?*" (Bekentenissen 10 : 3.) „De goede geneesheer genas niet alleen de zieken, die hij vóór zich had, maar heeft ook de toekomende voorzien. *Er zouden menschen komen,*" — bedoeld zijn de Donatisten, — *die zeggen zouden: ik vergeef de zonden,* Ik rechtvaardig, Ik maak heilig, Ik genees al wien ik doop, uit kracht mijner gave... Beter echter was in ander opzicht nog de Phariseeër. Want toen die Christus voor eenen mensch hield, geloofde hij niet, dat door eenen mensch de zonden konden vergeven worden; beter dus is het verstand der Joden gebleken dan dat der ketters. De Joden zeiden: Wie is deze, dat hij zelfs de zonden vergeeft? Durft een mensch zich zoo iets aanmatigen? En omgekeerd de ketter? Ik scheld kwijt, Ik reinig, Ik heilig. Niet ik maar Christus antwoorde hem: O ketter, gij die, hoewel mensch, toch zegt kom vrouw, Ik maak u gezond, toen Ik voor eenen mensch doorging heb ik gezegd: ga vrouw, uw gelóóf heeft u genezen." (Serm. 99 : 8.) Aldus de kerkvader Augustinus tegen de Donatisten, wier ketterij zich later heeft omgezet in de rechtgeloovigheid van Trento. Met het

oog op Mt 18 : 18 en Joh. 20 : 21—23 zegt zijn naar verhouding oud christelijk bewustzijn: „Dat wil zeggen de Géést vergeeft, niet gij. De Geest echter is God. Gód alzoo vergeeft, niet gij. Doch hoor den Geest. Wie zijt gij? Weet gij niet dat gij de tempel Gods zijt en de geest Gods in u woont? *God* alzoo *woont in* zijnen tempel, dat is in *zijne heilige geloovigen; in zijne Kerk vergeeft hij door hen de zonden, dewijl zij levende tempels zijn.*"

Tegen het einde der vierde eeuw heeft te Konstantinopel en elders in de Oostersche Kerk een 'presbyter voor de boete' bestaan, tot wien men zich wendde, wanneer men zijn geweten bezwaard voelde door eene groote zonde, of van een ernstig misdrijf beticht werd; die boetepriester had dan in geheim gesprek met den belanghebbende uit te maken, of deze (openbare) boete diende te doen en van welken aard de boete behoorde te zijn. Naar aanleiding echter van een kerkelijk schandaal, dat op die wijze ruchtbaar was geworden, heeft bisschop Nektarios van Konstantinopel op raad van den presbyter Eudæmon den boetepresbyter weer afgeschaft: voortaan werd het weer aan de gewetens der geloovigen zelven overgelaten, of zij aan de mysteriën zouden deelnemen of niet, al bleef de (openbare) boete bestaan tot kastijding van groote zondaars, wier misdrijf algemeen bekend was. (Socr. H. E. 5 : 19 en Sozom. H. E. 7 : 16.) Voegen wij hierbij, dat eenigen tijd later voor den heiligen Isidorus

van Pelusium (in Beneden-Aegypte) *de Christelijke geestelijken* dienaren (Gods), niet deelgenooten, *opzenders van voorbeden, niet rechters,* middelaars, niet koningen, zijn geweest. (Lib. 3 ep. 260.) Dat namelijk houdt verband met eene opvatting in dezen, die wij in de vijfde eeuw aantreffen ook bij den papa Romanus. In het westen was het gebruikelijk geweest, dat hij, die zich zondig voelde, vóór zijne pœnitentie of (openbare) boete eene samenkomst had met den bisschop of met een of meer andere geestelijken, waarbij het dan menigmaal bleef, zoodat het tot openlijke pœnitentie niet altijd kwam. En Leo I († 461) heeft gevonden, dat presbyters en diakenen voor openlijke boete niet eens in aanmerking behoorden te komen, maar Gods genade hadden te zoeken in stilte. (Ep. 167 inq. 2.) Hij acht dat zelfs . . . apostolische overlevering. En aan de bisschoppen van Campanië, Samnië en Picenum schrijft hij: „Dat iemand de schuld van zijn geweten alleen aan de priesters in geheime belijdenis bekend maakt, is genoeg . . . Voldoende is de bekentenis, die eerst aan God wordt gedaan en dan ook aan den priester, die voor de zonden der boetelingen als voorbidder optreedt." (Ep. 80; cf. Grat. Decr. II caus. 33 qu. 3 dist. 1 cap. 89.) Doch „Gods vergiffenis," zegt hij elders, „is niet te verwerven zonder voorbede des priesters . . . *de zondenschuld wordt ontbonden door priesterlijke voorbede.*" (Ep. 91.)

Dat hier de meer bepaaldelijk dus te noemen Roomsche biecht in het gezicht treedt, is duidelijk. En

even duidelijk is het, dat de biecht of belijdenis van zonden in de Latijnsche kerk bij Leo I nog niet is, wat het Pausdom er later van gemaakt heeft. Want de geestelijke treedt volgens hem na de belijdenis alleen bemiddelend met voorbede op; ook zet het gevoelen van Leo I aan het biechten niet zoo terstond de leerstellig erkende verplichting bij, waarmede de Roomschen later gemeenzaam zijn gemaakt. Het derde concilie van Toledo o.a. brandmerkt in 589 nog de in eenige Spaansche gemeenten ingeslopene 'verfoeilijke aanmatiging' van sommige presbyters, de verzoening te verleenen aan zondaren, zoo vaak deze daarom vroegen en vordert naar aanleiding van dien weder strengere handelwijze (cap. 11), niet droomende, dat eene Lateraansche geloofsbelijdenis (van 1215) nog eens zoude inhouden: „Wanneer iemand na ontvangst van den doop vervallen is tot zonde, kan het door ware boete altijd worden goedgemaakt." En toen in 690 de aartsbisschop van Canterbury Theodorus overleden was, hebben diens leerlingen zijne uitspraken verzameld tot een Boeteboek, dat lang in algemeen aanzien heeft gestaan, en een dier uitspraken luidt: *„Het is geoorloofd,* [des nood zijnde] *Gode alleen te biechten."* Er zijn bewijzen, dat het tusschen haakjes geplaatste 'in vele handschriften' heeft ontbroken. In 813 verklaarde de tweede synode van Châlons in haar 33sten canon: *„Sommigen beweren, dat men alleen aan God zijne zonden heeft te belijden, doch anderen vinden, dat men*

ze belijden moet aan de priesters; het een zoowel als het ander geschiedt in de heilige Kerk niet zonder groote vrucht." Bisschop Dietmar van Merseburg (975—1018) verhaalt in zijne kroniek, dat aartsbisschop Walterd van Maagdeburg en andere om hunne onzedelijkheid beruchte mannen hunne zonden hebben geboet door berouw en aalmoezen, zonder dat daarbij gewag wordt gemaakt van biecht en absolutie; de wijze, waarop hij bij gelegenheid de biecht van dezen en genen, meer bepaaldelijk op het sterfbed, vermeldt, verraadt veeleer dat zulk eene biecht als een nogal opmerkelijk voorval werd beschouwd. Dietmar zelf heeft eens naar eigen zeggen eigenmachtig een graf geopend, ten einde daarin het lijk van de vrouw zijns broeders te begraven en die zonde heeft hij gebiecht, toen hij weder eens . . . ziek was. Toen zekere bisschop Bernar in 1015 eene kerk gebouwd en Dietmar verzocht had ze in te wijden, hem daarbij onder gejammer om vergiffenis eene geschrevene belijdenis van zonden overhandigende, heeft Dietmar de 'absolutie' over hem uitgesproken, doch na de wijding van het gebouw de geschrevene bekentenis op een reliquiarium gelegd, opdat de heiligen, wier overblijfselen daarin vervat waren, door hunne bemiddeling de gewenschte kwijtschelding voor den boeteling mochten erlangen. De daad was naar Dietmars zeggen van zijne eigene vinding, doch laat geene ruimte voor het besef eener bevoegdheid tot eigenmachtige ontzondiging in den zin

der latere Roomsche absolutiewoorden. Een Latijnsch ritueel van dien tijd schrijft dan ook voor, dat bijv. de priester den boeteling, mocht deze zelf geestelijke zijn, naar het altaar moet leiden, om alsdan te zeggen: „Ik voor mij ben niet waard, uwe boete aan te nemen; aannemen moge u de almachtige God en u bevrijden van al uwe zonden, verledene, tegenwoordige en toekomende." (H. Ch. Lea, Geschiedenis van oorbiecht en aflaten in de Latijnsche kerk; I 1896 blz. 132.)

De algemeene wenschelijkheid van het biechten is in 1109 synodaal uitgesproken in Engeland. De synode van Enham beveelt in haar twintigsten canon haren onderhoorigen aan, zich met de priesters te onderhouden, hun over eigene zonden zonder achterhoudendheid te spreken, overeenkomstig hunnen raad boete te doen en zich te beteren, om niet het lichaam en bloed des Heeren onwaardig te ontvangen. En omtrent, of niet lang na, het begin der twaalfde eeuw is tevens eene verhandeling 'over de ware en valsche boete' op naam van Augustinus in omloop gebracht, waarin men dien kerkvader voor de wenschelijkheid van het biechten liet getuigen; in het vijftiende hoofdstuk van dat geschrift bijv. zegt 'Augustinus' van den boetvaardige: „*Hij stelle zich geheel in handen van den rechter, onder het oordeel van den priester, niets achterhoudende en bereid, om op diens voorschrift tot verwerving van het leven zijner ziel alles te doen, wat hij doen zoude, om te ontgaan aan den lichamelijken dood.*" (Grat.

Decr. II caus. 33 qu. 3 de pœnitentia dist. 5 cap. 1.) Merkwaardig genoeg mag het daarom heeten, dat in het tiende (vermoedelijk betrekkelijk oudere) hoofdstuk van dit fabricaat nog gezegd wordt: „*De kracht der bekentenis* (van zonden) *is zoo groot, dat men bij ontstentenis van eenen priester belijdenis kan doen bij zijnen evennaaste.*" (Grat. Decr. II 33 : 3; dist. 1, 88 & dist. 6, 1; cf. Thom. Aq. S. Th. Suppl. 8 : 2.) De naam Augustinus verschafte aldra aan het geschrift grooten invloed; reeds dat de gewichtigste zinnen ervan in het Decretum Gratiani (1140—1150), de Sententies van Petrus Lombardus (+ 1165) en de werken der schoolmannen als echte uitspraken van Augustinus zijn opgenomen, bewijst zoowel het aanzien, waarin het stond, als den invloed, dien het op de veranderingen in de godgeleerde opvattingen der middeleeuwen heeft uitgeoefend." (Steitz blz. 129.) „De omvang der aanhalingen uit onze verhandeling in de werken der schoolmannen bewijst den onschatbaren dienst, dien het bewezen heeft door het leveren van oud gezag voor de nieuwe leeringen en de gretigheid, waarmede zij van de onverwachte versterking hebben partij getrokken. Weinig vervalschingen in de geschiedenis der Kerk, die toch aan zulke middelen zooveel te danken heeft, zijn zoo goed geslaagd, of hebben dieper indruk op hare leeringen achtergelaten; het is vrijwel de grondslag geweest, waarop het nieuwe gebouw is opgetrokken." (Lea 1 : 209—211.) In den Roomschen Cate-

chismus, waaruit onder anderen ook 'Sint Dionysius Areopagita' op vele plaatsen tot ons spreekt en uit de valsche decretalen bijvoorbeeld 'paus Melchiades' (311-314) voor de oorspronkelijkheid van het vormsel getuigt (2 : 3, 5 & 20), behoort 'Augustinus over de rechte en verkeerde boete' nog altoos tot de 'bronnen'.

Zoo onmiddellijk, dit spreekt, zijn niet alle geloovigen het met 'Augustinus' eens geweest. De in 1141 overledene Hugo van Sint Victor (bij Parijs) schrijft nog: „Groot is de menschelijke boosheid. Niemand vraagt naar gezag, om er zich op te beroepen, wanneer hij kwáád wil doen, doch vermaant men de menschen om goed te doen en het begane kwaad te biechten, dan voegen zij ons toe: Wijs ons eens, waar ons dat wordt gelast! *Waar staat het in de Schrift, dat wij onze zonden moeten biechten?*" [1]) Trouwens, de priesterlijke absolutie beloonde toen de biecht ook nog niet met de zekerheid van ontzondiging, waarvoor, wat de bewoordingen betreft, eerlang zoo goed gezorgd is.

---

[1]) „Negat Scriptura quod non notat." Tert. de Monog. 4. — Μάρτυρας δεῖ λαβεῖν τὰς γραφάς· ἀμάρτυροι γὰρ αἱ ἐπιβολαὶ ἡμῶν καὶ αἱ ἐξηγήσεις ἄπιστοί εἰσιν. Orig. in Jerem. hom. 1 : 7. — Δεῖ γὰρ περὶ τῶν θείων καὶ ἁγίων τῆς πίστεως μυστηρίων μηδὲ τὸ τυχὸν ἄνευ τῶν θείων παραδίδοσθαι γραφῶν. Cyrill. Jerus. Catech. 4 : 17. — Αὐτάρκεις μέν εἰσιν αἱ ἁγίαι καὶ θεόπνευστοι γραφαὶ πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπαγγελίαν. Athan. orat. ad gent. init. — „In iis quæ aperte in Scriptura posita sunt, inveniuntur illa omnia quæ continent fidem moresque vivendi, spem scilicet et caritatem." Aug. de Doctr. 2 : 9. — „Nihil est de fide nisi quod Deus per apostolos aut prophetas revelavit aut quod evidenter inde deducitur." R. Bellarminus S. J. de Verbo Dei 4 : 9. — „Fides actualis Ecclesiæ criterium certissimum est ad cognoscendum quæ fides fuerit Ecclesiæ quovis sæculo." Joh. Perrone S. J. de Imm. Conc. § 30. — Cfr. Iren. 3 : 4, 1 & Epiph. Hær. 61 : 6, p. 511.

Toen in de abdij van Saint-Marcel bij Châlons in 1142 Abélard gestorven was na belijdenis zijner zonden en ontvangst der heilige teerspijze, en toen nu Heloïse, die zijn lijk in het klooster van den Paracleet had laten begraven, aan den abt van Cluny Pieter den Eerwaardigen, die Abélard met den Roomschen stoel had verzoend, om een gezegeld bewijs van zondenvergeving had verzocht, ten einde dit boven Abélards graf te hangen, heeft Pieter de Eerwaardige dat bewijs in de volgende bewoordingen opgesteld en daarop behoorlijk gezegeld verzonden. „Ik Pieter van Clugny, die Pieter Abailard als monnik van Clugny heb aangenomen en zijn in stilte weggehaald lijk aan Heloïse de abdis en de nonnen van den Paracleet heb overgelaten, — op gezag van den almachtigen God en alle heiligen ontsla ik hem ambtshalve van al zijne zonden." Het is duidelijk, dat Pieter de Eerwaardige van Cluny, in overeenstemming met mannen gelijk Hiëronymus, naar eigene meening en bedoeling ontzondigingen verkondigd, doch niet verleend heeft: alleen zoo heeft deze zijne absolutie na den dood van den belanghebbende een verstandig denkbaren zin, die dan ook de zin blijkt van den grooten meester dier dagen, van Petrus Lombardus.

Onder den invloed van 'Augustinus over ware en valsche boete' staat al aanstonds Gratianus, de beroemde verzamelaar van kerkrechtelijke bepalingen in het midden der twaalfde eeuw, en belangwekkend

is het daarom, juist bij Gratianus te zien, hoe sterk de oudere opvattingen voorloopig nog nawerken. In eene verhandeling over de boete oppert hij de vraag, „of men alleen door berouw en geheime genoegdoening zonder mondelinge biecht God kan tevreden stellen", en zegt daarbij: „Er zijn namelijk menschen, die zeggen, dat een iegelijk vergiffenis van zonden kan verdienen, ook zonder dat aan de Kerk belijdenis wordt gedaan, of uitspraak gedaan wordt door den priester." (Decr. 2 : 33. 3, 1.) „Sommigen zeggen, dat alleen aan God de zonden moeten beleden worden, zooals de Grieken; anderen vinden, dat zij moeten beleden worden aan de priesters, zooals bijna de geheele heilige Kerk." (Aldaar, cap. 90.) En *„het is zoo helder als het daglicht, dat om het berouw des harten, niet om de mondelinge bekentenis, de zonden worden kwijtgescholden."* (Aanteekening bij cap. 30.) „Wanneer wij vóór de biecht, zooals bewezen is, door de genade zijn herboren en kinderen des lichts geworden, blijkt daaruit op het duidelijkst, dat alleen om het berouw des harten zonder mondelinge biecht de zonde vergeven wordt." (Aant. bij cap. 36.) „Dus *niet in de biecht wordt de zonde kwijtgescholden: zij blijkt al kwijtgescholden te zijn; de biecht alzoo heeft plaats tot bekendmaking der boete, niet tot erlanging van vergiffenis."* (Aant. bij cap. 37.) „Blijkbaar wordt te verstaan gegeven, dat zonder mondelinge biecht de zonden kunnen gedelgd worden." (Aant. bij het tweede ged. v. cap. 87.) „Op welke auctoriteiten of

gronden beide gevoelens betreffende genoegdoening en biecht steunen, hebben wij hier kortelijk uiteengezet; aan welk van beiden de voorkeur is te geven, blijve aan des lezers oordeel overgelaten. Beiden hebben het gezag voor zich van vroede en vrome mannen." (Aant. bij cap. 89.)

„Zie," schrijft de beroemde 'Meester der Spreuken' onder meer, „zie, hoe uiteenloopend dienaangaande de overlevering is van de leeraren (der Kerk)! En wat is in zoo groote oneenigheid vast te houden? Dit voorzeker kunnen wij zeggen en meenen, dat *alleen God* de zonden *vergeeft en houdt.* En met dat al heeft hij aan de Kerk de bevoegdheid verleend om te binden en te ontbinden; maar God zelf ontslaat en bindt anders dan de Kerk. Hijzelf namelijk vergeeft alleen uit zichzelven de zonden, dewijl Hij de ziel reinigt van innerlijke smet en van de schuld des eeuwigen doods ontslaat; niet echter heeft Hij dat *aan de priesters* overgelaten, al *heeft Hij* hun *de bevoegdheid verleend om te ontbinden en te binden, d. w. z. om te doen blijken, dat de menschen gebonden of ontbonden zijn.*— Niet altijd volgt God het oordeel der Kerk, die somwijlen bij overrompeling en in onwetendheid uitspraak doet." (P. Lomb. Sentt. 4 : 18 E.F.) Hiermede houdt dan verband, dat volgens de opvatting van den Lombardiër bij vooronderstelling van het voornemen om te biechten de biecht eigenlijk bereids overbodig is: *„Zonder belijdenis met den mond en afdoening van uitwen-*

dige boete worden de zonden uitgewischt door berouw en nederigheid des harten." (4 : 17 B.) In de Leuvensche uitgave van 1568 staat hierbij de randbemerking „hier heeft de Meester het verkeerd", evenals bij 4 : 18 F zorgvuldig staat aangeteekend: „een ernstige misslag", — „gravis magistri lapsus". Doch de Roomsche kerk, die bij monde der Trentsche vaders den banvloek heeft uitgesproken over dezulken, die op voorbeeld van den H. Hiëronymus en Petrus Lombardus mochten beweren, dat de sacramenteele kwijtschelding des priesters slechts ambtsverrichting is, waarbij uitgesproken en verklaard wordt, dat de zonden den biechteling vergeven zijn: die bij monde dierzelfde vaders beweert, dat de geheele Kerk altoos begrepen heeft, dat ook door den Heer eene volledige belijdenis van zonden is ingesteld, — de Roomsche kerk leert toch ook zelve nog in haren Catechismus: *„De kracht van het ware berouw is zoo groot, dat wij door deszelfs weldadige werking onmiddellijk van den Heer vergeving erlangen van alle zonden."* (C. R. 2 : 5, 34.) Zoo is dan de Roomsche biecht eigenlijk eene instelling voor de groote schare, die het rechte berouw niet heeft, al blijft met het oog op diezelfde schare in de leer vooronderstelt, dat ook de meer géestelijke menschen mede moeten biechten; „quid est aliud," zoo schrijft reeds omtrent het jaar 475 de presbyter Salvianus te Marseille, „quid est aliud pæne omnis cœtus christianorum quam sentina vitiorum?" ('De gubernatione Dei ' 3 : 9.)

Nog in de dagen van den Meester der Spreuken zelven hebben anderen het in dezen al weder beter geweten dan hij. „Sommigen," schrijft Richard van Sint Victor, (+ 1173) wiens werken, naar ik lees, bij Migne Patrol. t. 196 verzameld zijn, „sommigen hebben van de macht om te binden en te ontslaan eene opvatting, die zoo loszinnig is, dat men ze eer moet uitlachen dan wederleggen. Zij vinden namelijk en beweren, dat de priesters niet de macht hebben om te binden en te ontslaan, maar om de menschen voor ontslagen en ontbonden te verklaren." (Steitz 154.) In verband hiermede leze men thans de absolveerformule van het Rituale Romanum (tit. 3 cap. 2), die kennelijk uit eene overoude voorbede, eene eveneens oude kerkrechtelijke ontbinding en eene bijkomstige, door den priester eigenmachtig verstrekte, ontzondiging bestaat: „De almachtige God zij u genadig, vergeve u uwe zonden en geleide u tot het eeuwige leven. Kwijtschelding, ontbinding en vergiffenis van uwe zonden verleene u de almachtige en barmhartige Heer. Onze Heer Jezus Christus ontsla u: en ik op zijn gezag ontsla u van elken band der buitensluiting (schorsing) en ontzegging in zooverre ik dat vermag en gij het behoeft. Voorts ontbind ik u van uwe zonden in den naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes. Amen." (Bij doodsgevaar volstaan de woorden: „Ik ontsla u van alle censuren en zonden, i. d. n. d. V. e. d. Z. e. d. H. G. Amen.") In

overeenstemming hiermede laat ook de Engelsche kerk aan het ziekbed nog de woorden spreken: „Our lord Jesus Christ, who hath left power to his Church to absolve all sinners who truly repent and believe in him, of his great mercy forgive thee thine offences: And by his authority committed unto me I absolve thee from all thy sins, In the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost. Amen." Men vergelijke hiermede de volgende bisschoppelijke wijdingswoorden: „Receive the Holy Ghost for the office and work of a priest in the church of God, now committed unto thee by the imposition of our hands. Whose sins thou dost forgive, they are forgiven, and whose sins thou dost retain, they are retained. And be thou a faithful dispenser of the Word of God and of his holy sacraments: In the name of the Father, and of the Son, and of the Holy Ghost. Amen."

In zijne zesde leerrede op het Lateraansche concilie van 1215 heeft Innocentius III gezegd: „Al het bederf in het volk komt hoofdzakelijk voort uit de geestelijkheid." En diezelfde paus heeft aan het hoofd van diezelfde kerkvergadering voorgeschreven: „*Ieder geloovige van beiderlei (!) kunne, zoodra hij tot de jaren des onderscheids is gekomen, belijde afzonderlijk ten minste eenmaal in het jaar al zijne zonden getrouwelijk aan eigen priester en trachte de hem opgelegde boete naar krachten te volbrengen, eerbiediglijk althans omtrent Paschen het sacrament ontvangende der Eucharistie.*" (De conf. fac. can. 21;

Decr. Greg. lib. 5 tit. 38 cap. 12.) „Tot biechten worden wij verplicht," zegt Thomas van Aquino (+ 1274), opdat aan de bestuurders der kerken hunne onderhoorigen bekend worden en er geen wolf blijve schuilen in de kudde." (S. Th. Suppl. 6 : 3.) En had Petrus Lombardus nog geweten, dat 'sommigen' het voldoende vonden, wanneer men alleen aan God zijne zonden beleed (Sentt. 4 : 17 C), Johannes van Fidanza genaamd Sint Bonaventura (+ 1274) schrijft alsnu: „Ingeval iemand dit gevoelen tegenwoordig koesterde zoude men hem voor eenen ketter moeten houden, dewijl de zaak is uitgemaakt op het algemeene concilie onder Innocentius III. Doch vóór die beslissing was het geene ketterij." (Comm. in Sentt. lib. 4 dist. 17 p. 2 expos. textus.) Ook de Aquinaat erkent, dat Gratianus en Lombardus van meening hebben mogen zijn, dat de biecht voor God voldoende was, tot Innocentius III het leerstellig anders uitmaakte; „in zulke zaken," zegt hij, „wordt, zoolang de Kerk niet uitmaakt, dat er iets uit volgt, wat met het geloof in strijd is, geene ketterij gezien. Zoo konden Magister en Gratianus van het gezegde gevoelen zijn, doch nu na de beslissing der Kerk, die onder Innocentius III is tot stand gekomen, is het aan te merken als ketterij." (In Sentt. lib. 4 exp. textus in dist. 17.) Naar goddelijk recht, zegt Thomas op de boven reeds aangehaalde plaats, zijn dan ook niet allen tot biechten verplicht, maar alleen zij, die na den doop vervallen

zijn in 'doodzonde'; allen zijn wij tot biechten verplicht sedert 1215, en dit opdat de kerkelijke overheden kunnen weten, wat zij aan hunne kudden hebben. (S. Th. Suppl. 6 : 3.) Dat hij zich in dezen konde beroepen op Joh. 20 : 23, heeft hij nog niet geweten, en overwegen wij, wat in de oude Christenheid de exomologese was geweest, meteen bedenkende, wat zij verstaan had onder eene zonde tot den dood, dan zien wij, dat bij den engelachtigen leeraar op eene door hemzelven niet meer begrepene wijze de oude opvatting naklinkt, dat voor afval, bloedstorting en ontucht alleen door openlijke boete verzoening is te verwerven; dat voorts de algemeene biechtverplichting, zooals die in 1215 was ingesteld, oorspronkelijk eigenlijk een ... politieke maatregel is, ligt in de opmerking van Thomas zelfs nog rechtstreeks aangeduid. Overigens veroorlooft hij zich nog de ouderwetschheid: „*In geval van nood laat de priester zich vervangen door eenen leek, aan wien dan de biecht kan worden afgelegd.*" (S. Th. Suppl. 8 : 2.) En dat herinnert op bedenkelijke wijze aan Jac. 5 : 16; zuiverder Roomsch is dan ook den 16^{den} Mei 1520 de Roomsche ... Paus geweest, toen hij als dertiende dwaling van Luther de stelling veroordeelde: „In het sacrament der boete en vergeving van schuld doet Paus of bisschop niet meer dan de geringste priester; ja, waar geen priester is, doet even zooveel de eerste de beste Christen, al was het vrouw of kind." Zoo

staat dan aan den voet van blz. 264 in den zevenden band der in 1885 bij Bloud en Barral te Parijs verschenene oplage van de Summa Theologica bij de ouderwetschheid voornoemd zorgvuldig aangeteekend: „Dat gebruik echter, hetwelk lang voor den H. Thomas van kracht was geweest en in zijne dagen nog van kracht wás, is sinds lang en terecht uitgestorven, zegt Billuart, en de godgeleerden vinden, dat het niet meer te pas komt, ten deele, dewijl het blijkbaar oogluikende instemming ware met de ketters onzer dagen, ten deele omdat er aan en van zoodanige biecht behoefte noch voorschrift bestaat en het niet goed is, met name verborgene en zware zonden buiten het sacrament te openbaren."

Het goed recht van eigenmachtigheidsbewoordingen bij het ontbinden wordt door Thomas bereids 'logisch' betoogd. (S. Th. 3 : 84, 3.) Zij waren kort te voren, tusschen 1250 en 1260, aangenomen door de toen hoogst invloedrijke universiteit van Parijs, die destijds meer dan het Roomsche hof zelf voor 'het rechte geloof' zorgde, en Thomas van Aquino laat omtrent 1270 in een zijner verhandelingen (opusc. 22 c. 5) eenen tegenstander zeggen, dat dertig jaren tevoren alleen de 'deprecatieve formule' of zegswijze der voorbede bekend is geweest; de Aquinaat ontkent dat niet, maar vindt den text van het... Matthæusevangelie dan toch nog ouder. Feitelijk had o.a. nog Willem van Parijs omtrent 1225 in het negentiende hoofdstuk van

zijn geschrift 'over het sacrament der boete' de voor ons thans merkwaardige mededeeling gedaan: „*De biechtvader* zegt niet op de wijze der wereldlijke rechters wij spreken u vrij en veroordeelen u niet, maar *doet voor den zondaar een gebed, opdat God hem kwijtschelding* en vergeving van zonden alsmede de genade der heiliging *verleene;* daarom plegen de priesters bij het ontslaan van biechtelingen niet te zeggen: God vergeve u de zonden, die gij mij hebt beleden, maar God vergeve u ál uwe zonden." Veertig jaar daarna laat Johannes van Fidanza als tijdgenoot van Thomas de zoogenoemd 'indicatieve' formule gelden, doch geeft daarbij de uitlegging, dat het inleidende gebed de genade verkrijgt en dat, als God de schuld heeft vergeven, de woorden 'ik ontsla u' kwijtschelding erlangen van een gedeelte der vagevuurstraf. (In 4 Sentt. dist. 18 p. 1 art. 2 qu. 1. 2.) *Aan* den 'christelijk katholieken' bisschop *Dr. E. Herzog* te Bern *heeft* in de Zwitsersche Kirchenzeitung van den 18^{den} Oct. 1901 *bisschop Egger van St Gallen moeten toegeven, dat de absolutie 'vroeger' in eene voorbede heeft bestaan* en feitelijk is door het Roomsche hof de onontbeerlijkheid der eigenmachtigheidsbewoordingen ambtshalve eerst voorgedragen in 1439, het jaar van de door Eugenius IV uitgevaardigde bul 'Exsultate Deo'. Tot voorlichting der Armeniërs wordt alsdan van het sacrament der boete gezegd: „De vorm van dit sacrament bestaat in de woorden der kwijtschelding, die de priester uit-

spreekt, wanneer hij zegt 'ik ontsla u' enz. Bedienaar van dit sacrament is de priester, die tot ontslaan bevoegd is, zij het op de gewone wijze, zij het bij opdracht van eenen meerdere. De uitwerking van dit sacrament is kwijtschelding van zonden." (Decr. pro Arm.' cap. 13.) „Daarenboven leert de heilige kerkvergadering (van Trento), dat de vorm van het sacrament der boete, waarin meer bepaaldelijk deszelfs kracht is gelegen, in de woorden ligt van den bedienaar 'ik ontsla u', waaraan wel naar het gebruik der heilige Kerk op loffelijke wijze iets wordt toegevoegd, doch zonder dat dit met het wezen van deszelfs vorm het geringste te maken heeft." (Conc. Trident. sess. 14 cap. 3.) In 1595 heeft paus Clemens VIII dan bepaald, dat de pastoors van de ruim honderd in Zuid-Italië toèn nog bestaande kerspelen van den Griekschen ritus in geval van nood de absolutie mochten uitspreken over Katholieken van den Latijnschen, op voorwaarde, dat zij daarbij de formule zouden bezigen die voorgeschreven was door het concilie van Florence; hunne eigene formule mochten zij desverkiezende daaraan toevoegen. Hierin is begrepen, dat volgens den Paus van 1595 een Griek ten spijt van het Trentsche concilie op de wijze zijner vaderen kan behouden worden door eene priesterlijke voorbede, doch bij eenen Roomsch Katholiek eigenmachtigheidsbewoordingen 'sinds 1439' tot zaligheid van noode zijn.

En middelerwijl blijven Sint Bonaventura en Sint Thomas van Aquinen getuigen, dat vóór Innocentius III eene algemeene verplichting voor de geloovigen om te biechten niet heeft bestaan; Laurentius Hispanus moet zelfs erkennen, dat zij haren grond niet vindt in de Heilige Schriften. Doch Duns Scotus (+ 1308), die toch anders óók geweten heeft, dat er, van doodsgevaar afgezien, vóór het Lateraansche concilie van 1215 geene verplichting tot biechten bestaan had (Lea 1 : 228), betoogt dan niettemin, dat zij steunt op goddelijk gezag, waarvoor hij twee gronden bijbrengt. Ten eerste, zegt hij, zoude de Kerk er nooit in geslaagd zijn, aan alle Christenen zulk eenen last op te leggen, had zij daarvoor geene goddelijke volmacht gehad, en ten andere is het niet eens te zeggen, wanneer het geloof aan de bedoelde verplichting dan wel zoude moeten ontstaan zijn, dewijl toch reeds achthonderd jaar voor het vierde Lateraansche concilie de noodzakelijkheid om te biechten geleerd was door den kerkvader Augustinus in diens geschrift over de rechte en verkeerde boetvaardigheid. (In Sentt. lib. 4 dist. 17 qu 1.) Zoo zien wij hier op nieuw, op welk een gespannen voet de Roomsche kerk staat met de geschiedenis, op wier loop zij vermoedelijk reeds door verzinning en 'evangelisatie' van Mt 18 : 18, Mt 16 : 19 en Joh. 20 : 23 te dezer zake invloed heeft uitgeoefend, om dan later inderdaad zelve niet meer te weten aan welke verzinselen en vervalschingen zij zooal omhoog

was gegroeid. [1]) Te Rome weet men, of wist men vroeger niet eens, wat in het invoegsel Mt 16 : 18—19 de naam 'Simon bar Jona' heeft beteekend, want in het Roomsche brevier staat, dat die naam zooveel zeggen wil als 'Simon de zoon der duif', terwijl toch reeds aan Joh. 1 : 42 en 21 : 15. 17 te zien is, dat hij 'Simon de zoon van Johannes' moet beteekenen, wat door de Alexandrijnsche vertaling van 2 Kon. 25 : 23 geschraagd wordt. Heeft de Roomsche curie in 1563 den humanist Manutius gedwongen, om in zijne Cypriaaneditie een falsaat te laten staan, dat als getuigenis voor den 'stoel van Petrus' door paus Pelagius II (578—590) in een zendschrijven aan Istrische bisschoppen voor het eerst gebezigd was, tot in den jongsten tijd is het voor en in het Roomsche hof aangehaald door mannen, van wie de meesten in weerwil zelfs van hunne vermoedelijke bekendheid met Grat. Decr. II 24 : 1, 18 aan de echtheid der betrokkene woorden wel niet eens zullen hebben getwijfeld. Met dat al is de vermaarde schenking van Constantijn (Grat. Decr. I 96 : 14) een verzinsel, welks jongere helft vermoedelijk vervaardigd is door eenen jongeren broeder van paus Stephanus II (752—757), die later nog wel is heilig verklaard — als paus Paulus I (757—767), en heeft weer later paus Nicolaas I (858—867) beweerd, dat de oorkonden der in zijne dagen vervaardigde decre-

---

[1]) Πολλοὺς ἐξηπάτων καί αὐτοὶ ἠπατημένοι· Porph. v. Plot. 16. Ὁπόσοι δὲ μυθολήμασιν ἀκούοντες ἥδονται, πεφύκασι καὶ αὐτοί τι ἐπιτερατεύεσθαι. Pausan. 2 : 23.

talen der vroegste pausen sedert onheuglijke tijden in de Romeinsche archieven werden bewaard. Op 'paus Melchiades' zal Thomas Aquinas zich dan echter tot staving van het Roomsche vormsel wel in alle onschuld hebben beroepen (vgl. diens S. Th. 3 : 72, 1 met Hinschius p. 245), en wanneer de Roomsche Catechismus hem daarin volgt (2 : 3, 5 & 20), dan is het de vraag, hoe velen in het Roomsche hof zelfs nu weten, wat zij daarvan eigenlijk te denken hebben. Toen Urbanus IV den Vaticaanschen libellus vol gefabriceerde onfeilbaarheidsbewijzen aan Thomas van Aquino zond, was hij misschien evenzeer te goeder trouw als 'de engelachtige leeraar' zelf, die in zijne onkunde van het Grieksch met de hem in den 'libellus' geleverde 'bewijzen' uit de Grieksche kerk voor zich vol ijver toen de onwraakbaarheid van het pauselijke leergezag is gaan betoogen. Zeker evenwel is het, dat men met of zonder goede trouw aan den voet van blz. 89 in den vierden band van mijn exemplaar der Theologische Summa Cyrillus van Alexandrië uit eenen Thesaurus met een beroemd — falsaat voor de pauselijke onfeilbaarheid laat getuigen, zonder dat dit van Rome uit wordt verboden. Hoever in zulke dingen wel de kunde van den Paus zelven mag gaan? De schriftuitlegging van Bonifacius VIII in de bul Unam Sanctam is een toonbeeld van schriftgeleerde 'trouwhartigheid', en Leo X heeft met een beroep op Dt 17 : 12 als op eene plaats in de boeken der koningen

ongehoorzaamheid aan den Paus een vergrijp genoemd, waarop de doodstraf had te staan. In eene encycliek van 2 Febr. 1849 heeft Pius IX de vulgate lezing van Gen. 3 : 15 als bewijsmiddel gebezigd voor Maria's onbevlekte ontvangenis in den moederschoot van Anna en bij breve van 14 Dec. 1867 heeft hij lof toegezwaaid aan den Hongaarschen bisschop Roskovány, die ten bate van het pausdom nog eens frischjes de valsche decretralen en Pseudo-Cyrillus had bijgebracht. Dat in 1870 de titulaire aartsbisschop van Edessa J. Cardoni in zijne 'elucubratio de dogmatica Pontificis infallibillitate' de pausen Lucius, Felix en Marcus uit de valsche decretalen liet spreken en, evenals bijv. ook Alfonso de' Liguori had gedaan, Cyprianus weer eens liet getuigen met het falsaat in het geschrift over de eenheid der Kerk, zal hij wel in alle onschuld met welgevallen hebben aangezien, evenals hij persoonlijk wel te goeder trouw zal zijn geweest bij zijne verheerlijking van San Alfonso, voor wiens schromelijke onbetrouwbaarheden en slordigheden het Roomsche hof geen kritisch oog heeft gehad. Laat ons aannemen dat ook Leo XIII te goeder trouw is geweest, toen hij in zijn schrijven aan de bisschoppen van Brazilië den vijfden Mei 1880 zonder het noemen van William Wilberforce (1759—1833) zijne voorgangers verheerlijkte ter zake der slavernij, hoewel zonder tegenspraak van hunne zijde de slavernij door Aegidius Romanus voor eene christelijke instelling was verklaard,

Pius VI (1775—1799) nog slavenhouder was geweest en de slavenhandel eerst in 1839 door Gregorius XVI als onchristelijk verworpen was.

En laat ons aannemen, dat ook de vergaderde vaders van Trento te goeder trouw zijn geweest, toen zij in hunne veertiende zitting kloekweg verklaarden: „*De geheele Kerk heeft altoos beseft, dat door den Heer eene volledige biecht onzer zonden is ingesteld.*" (De Pœn. cap. 5.) „*Ingeval iemand mocht zeggen, dat het tot vergiffenis van zonden niet uit goddelijk recht van nooden is, alle afzonderlijke doodzonden te biechten, die men zich na behoorlijke en naarstige overdenking herinnert, met de omstandigheden, die den aard der zonde wijzigen, dan zij hij vervloekt.*" (Can. 7.)

LEIDEN, Juni 1904.

NASCHRIFT

Op blz. 20—21. 29 heeft men kunnen zien, dat Mt 18 : 17—18 niet voorondersteld is in de Leer der Apostelen en bij Irenæus, doch bij Origenes Mt 18 : 18 dan aan het licht treedt. Voegen wij daaraan hier nog toe, dat de Leer der Apostelen van de eene zijde nog lieden kent, die gedoopt zijn op naam des Heeren (Did. 9 : 5, vgl. Hd. 19 : 5), doch van den anderen kant reeds de trinitaire doopbewoordingen (Did. 7 : 1. 3) heeft, die uit Rome in de Grieksche evangeliehandschriften zullen zijn binnengedrongen sinds de kerkvergadering van Nicæa: dit namelijk wil zeggen, dat de Leer der Apostelen in hare tot ons gekomene gestalte niet ouder is dan het midden der tweede eeuw en Mt 18 : 18 dus al met het oog op dit geschrift later dan het jaar 150 onzer telling zal te stellen zijn. Te Alexandrië voorondersteltt Clemens Mt 18 : 17—18 nog niet, wanneer hij schrijft: „Wanneer uw broeder, zegt hij, zondigt, bestraf hem dan, en indien hij berouw toont, vergeef hem; indien hij zevenmaal daags tegen u zondigt en zevenmaal tot u wederkeert met de woorden ik heb berouw, — vergeef hem." (Pædag.

3 : 12.) En wie voor zichzelven nog eens mocht willen nagaan, of op blz. 22—23 naar waarheid gesproken is over Mt 16 : 17—19, en meer bepaaldelijk over Mt 16 : 18—19, die leze, wat èn Justinus Martyr èn Irenæus van Lyon èn Clemens van Alexandrië schrijven. Justijn: „Aan een zijner leerlingen, die hem het eerst als Christos, als den Zoon Gods, erkend heeft door de openbaring des Vaders, gaf hij, dewijl deze vroeger Simon had geheeten, den bijnaam Petros." (Gesprek met den Jood Tryphoon § 100.) „Gezegd wordt, dat Hij den naam van Petros, een zijner apostelen, veranderd heeft en het staat geschreven in diens Herinneringen." (Aldaar, § 106.) Irenæus: „De Heer zelf heeft openbaar gemaakt, wie het is, die geleden heeft. Want toen Hij de leerlingen had gevraagd 'wie zeggen de menschen dat ik menschenkind ben' en Petrus alsdan had geantwoord 'gij zijt de Christus de zoon van den levenden God', en toen deze daarop door Hem was geprezen, 'dewijl niet vleesch en bloed het hem had geopenbaard, maar de Vader in de hemelen', — toen maakte hij duidelijk, dat de menschenzoon zelf de Christus is, de zoon van den levenden God. Want van toen af, heet het, begon hij den leerlingen te beduiden, dat hij naar Jeruzalem moest gaan en veel lijden van de priesters en verworpen en gekruisigd worden en ten derden dage weder opstaan." ('Over de Secten' 3 : 18, 4.) Clemens: „Van hen, die den Heer zelven aanriepen, zeiden wel velen 'zoon van David ontferm u mijner', doch weinigen kenden den Zoon Gods gelijk Petros, dien hij ook zalig heeft genoemd dewijl niet vleesch en bloed de waarheid had geopenbaard, maar zijn Vader in de hemelen, den kundige aanduidende, die niet door zijn vleesch uit den moederschoot maar door het vaderlijke vermogen zelf den Zoon kent van den Almachtige." (Strom. VI p. 680 Sylb) Kort na het begin der derde eeuw blijkt dan te Carthago Tertullianus (de Pud. 21) met Mt. 16 : 18—19 bekend en te Alexandrië gewaagt Origenes van „Petros, op wien gebouwd wordt de ekklesia van Christos, die de poorten des doodenrijks niet zullen overweldigen." (Eus. H. E. 6 : 25, 8.) Mt 16 : 17 zal kort voor het midden, Mt 16 : 18—19 kort voor het einde, der tweede eeuw te Rome zijn ingevoegd en van daar uit dan in de steden rondom de Middellandsche zee al spoedig ingang hebben gevonden; met Joh. 20 : 23 en Joh. 21 is het vermoedelijk evenzoo gegaan.